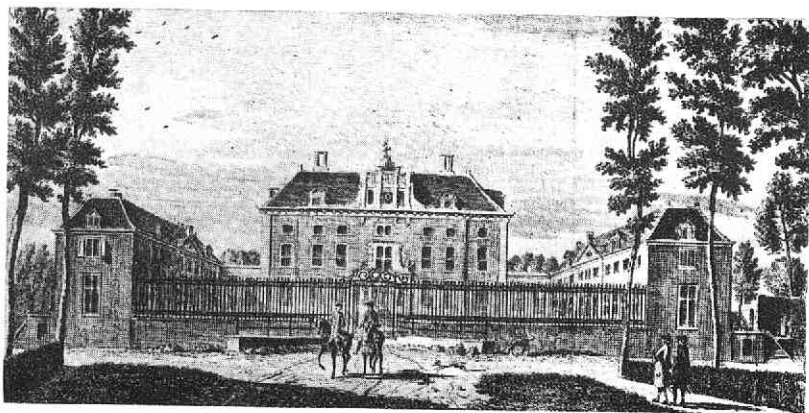

Bulletin van de Van de Poll-Stichting voor Zeister geschiedenis 1974

<https://hdl.handle.net/1874/9641>

Van de Poll- Stichting Zeist

4e jaargang, maart 1974, nr. 1

B u l l e t i n van de Van de Poll-Stichting
voor de Zeister geschiedenis

4e jaargang, maart 1974, nummer 1

=====

Redacteur:

K. Scharten, Oirschotlaan 11

Dagelijks Bestuur der Stichting:

Mr dr A.A.H. Stolk,
voorzitter, Driebergseweg 1

Prof. dr J. Ph. de Monté verLoren,
vice-voorzitter, Krullelaan 28

Mr dr H. Emmer,
secretaris, Graaf Janlaan 83

Mr H.L.L. van Hoogenhuyze,
penningmeester, Platolaan 24

L. Visser,
wnd secretaris-penningmeester,
Lommerlust 17

=====

Archief:

Het Slot, Zinzendorflaan 1

Het archief der Stichting is geopend
op woensdag van 10 - 12 uur v.m.
en van 2 - 4 uur n.m.

Conservator:

Dr K.W. Galis, Boslaan 7; telefoon 03404-15565

Lezing

Voor een gehoor van ruim 60 belangstellenden sprak op 22 november j.l. in de congreszaal van het Slot de bekende Driebergse historiekennner W. Harzing over de geschiedenis van het voormalige kasteel Rijsenburg en van het gelijknamige dorp. Deze bijeenkomst, georganiseerd door onze Stichting, werd wegens verhindering van de voorzitter geopend door mr H.L.L. van Hoogenhuyze, die o.a. meedeelde, dat men in de pauze een uitgebreide collectie foto's, gravures en prentbriefkaarten (afkomstig uit het bezit van de heren Harzing, Van Hoogenhuyze en van de Van de Poll-Stichting) zou kunnen bewonderen; op enige tafels was een en ander uitgesteld.

Daarna boeide op prettige wijze de spreker - hierbij gebruik makende van vele smalfilm-beelden - de aanwezigen, door met grote stappen, maar ook wel kleine pasjes, door de Driebergse-Rijsenburgse historie te wandelen.

Driebergen was een dorpje, gelegen om de middel-eeuwse St Catharina-kerk (staande daar, waar zich nu aan de Hoofdstraat de N.H. kerk verheft), welke zes-zijdige kapel reeds in 1405 wordt vermeld. Het dorp was klein; ca 1585 telde het 22 gezinnen. Eerst in de 18e en 19e eeuw - toen, zoals elders, de Heuvelrug-schoonheid werd ontdekt - ving de groei van Driebergen aan.

De geschiedenis van Rijsenburg toont een geheel ander beeld. Wel was er, aan de Langbroeker Wetering, al sedert de 13e eeuw een kasteel van die naam, mogelijk ontstaan als woning van een militair geslacht, daar zich vestigend in verband met de toenmalige ontginning van de moerassige veen- en broeklanden. En wel was er - eeuwen later, in 1754, gebouwd - het buiten "Spar en Dael", nu Sparrendaal, maar het dorpje Rijsenburg, de oogappel van de heer Harzing, ontstond pas op 1 augustus 1810. De ontwerper en financier van het

plaatsje was de rijke Vlaamse "industriëel" Petrus Jodocus van Oosthuysse, die in de Bataafse en Franse tijd veel geld had verdiend en op Sparrendaal was gaan wonen. Over de bouwgeschiedenis, opgravingen ter plaatse, lanen aldaar, afbeeldingen van dit fraaie buiten werden de luisteraars uitvoerig ingelicht. Behalve eigenaar van Sparrendaal was, sedert 1800, Van Oosthuysse tevens bezitter van de heerlijkheid Rijsenburg (het slot zelf was in dat jaar gesloopt).

Het harmonisch gebouwde dorpje met zijn aardige pleintje - aan één zijde gesloten door de R.K. kerk (waarin zich onder meer het graf bevindt van de, in 1818 overleden, heer Van Oosthuysse) en aan de andere kant door "Het Wapen van Rijsenburg" (helaas door een waranda misvormd) - nam het leeuwendeel van de lezing in beslag. De grens tussen dit "nieuwe" dorp en het oude Driebergen werd gevormd door de wetering De Zwoer, welke onder een brug in de Utrechtseweg doorliep. Westwaarts en noordwaarts bezat Van Oosthuysse grote stukken grond, voornamelijk nog heide. Voor de bouw van het Seminarie werd bijvoorbeeld door hem het terrein geschonken.

De heer Harzing eindigde, met te wijzen op het verschil dat bestaat tussen het oude Rijsenburgse dorpsplein met mooie bomen, stenen grenspaaltjes, harmonische huisgevels en erkers en de huidige "blikverzameling" op het kale parkeerpleintje. Hij vertelde van de pogingen tot rehabilitatie, door verkeersomleiding, enz. en sprak de hoop uit, dit streven nog beloond te mogen zien tijdens zijn leven (spreker is thans 75 jaren oud). Een dankbaar applaus toonde de waardering voor de interessante avond, welke door de heer Van Hoogenhuysse met enkele welgekozen woorden werd gesloten.

K.W. G.

P.S. Einde november verscheen het boeiende boek van de heer Harzing: "Driebergen en Rijsenburg, hoe zij ontstonden en groeiden" ; 148 pagina's en rijk geïllustreerd.

Jaarverslag van de Secretaris

Periode november 1972 tot november 1973

Deze verslagperiode begon de Stichting met het organiseren van een interessante en gezellige avond in de bovenzaal van het Zeister Slot. Op 10 november verzorgden daar de heren E. de Klerk en L. Visser een voordracht met lichtbeelden over het Zeist van het begin der twintigste eeuw.

De heer Visser leidde de avond in en vertelde ons iets over de ontstaansgeschiedenis van het Zeister Raadhuis en over de architect Stuivinga.

De heer De Klerk, oud-hoofd van de hervormde school aan de Slotlaan, gaf toelichtingen bij de dia's, welke getuigden van een uitstekend geheugen en een grote kennis van het oude Zeist.

Op 3 april kwam het dagelijks bestuur der Stichting bijeen in het Slot.

Verschillende onderwerpen werden hier besproken, zoals de achterstand in de archiefwerkzaamheden, de stagnatie in de bronnenuitgave, de moeilijkheden rond de publicatie van het boek over de Oude Kerk, het ontwerp van een nieuwe folder, de lezingen, de excursies en het bulletin.

Op 30 maart hield drs A. Bertoen te Bilthoven, oud-adjunct-directeur van de provinciale planologische dienst, een lezing over het onderwerp "Leven en werken in Zeist en haar randgemeenten sinds 1800". Het werd een leerzame avond in de bovenzaal van het Slot. De heer Bertoen toonde zich niet alleen zeer deskundig op het terrein van zijn onderwerp, maar wist ook door zijn prettige betoogtrant de toehoorders een boeiende en interessante avond te bezorgen.

De excursiecommissie, bestaande uit de heren Visser, Van Hoogenhuyze en Galis, heeft dit jaar weer twee uitstapjes georganiseerd.

Op zaterdagmiddag 2 juni ging het per autobus via binnenwegen naar de Vechtstreek, waar een bezoek werd gebracht aan het kasteel Gunterstein.

De bezoekers werden hier gastvrij en hartelijk ontvangen door de kasteelheer jhr mr L.A. Quarles van Ufford en diens echtgenote. Er volgde een interessante rondleiding door het betrekkelijk kleine, maar intieme slot en na afloop werden de gasten onthaald op thee en cake. Daarna ging men te voet naar de hervormde kerk van Breukelen en de terugreis voerde langs een mooie landelijke omweg via Vleuten huiswaarts.

Op vrijdagmiddag 8 juni vond de tweede excursie plaats, waarbij het zo mooi gerestaureerde huis Lunenburg kon worden bezichtigd, dank zij de gastvrijheid van mevrouw P. Fentener van Vlissingen. Daarna ging de tocht naar kasteel Hardenbroek, waar evenals vorig jaar de bezoekers werden ontvangen en rondgeleid door de kasteelvrouw H.A. baronesse van Hardenbroek-Snouck Hurgronje.

Wat de bronnenuitgaven betreft werd aanvankelijk verwacht, dat in de loop van 1973 een nieuwe aflevering zou kunnen verschijnen, die dan betrekking zou hebben op het begin der zeventiende eeuw. Deze verwachting is niet bewaarheid, als gevolg van de omstandigheid, dat het de deskundigen, die met dit werk bezig zijn, aan de nodige tijd ontbreekt.

Gedurende deze verslagperiode heeft de Stichting desgevraagd aan het gemeentebestuur advies gegeven over de naamgeving aan nieuwe wijken in Zeist. De gemeente heeft voor de derde bouwfase in Zeist-West de naam Brugakker voorgesteld, voor het winkelcentrum de naam De Clomp en voor de vierde, laatste en meest westelijke, bouwfase de naam

Crosestein.

Deze voorstellen zijn behandeld door de vice-voorzitter en de secretaris en deze hebben zich ermee kunnen verenigen, omdat de namen geschikt zijn en historisch verantwoord.

Op 24 oktober kwam het dagelijks bestuur in het Slot ter vergadering bijeen. Het voornaamste onderwerp van bespreking was de uitgave van het boek over de Oude Kerk. Men besloot aan de Raad van Beheer het voorstel te doen een aflevering van dit boek onder auspiciën van de Stichting te doen uitgeven, later eventueel gevolgd door een of meer afleveringen. Voor de eerste aflevering zijn de financiële middelen beschikbaar, nu er stagnatie is ingetreden in de uitgaven der Bronnen.

De Raad van Beheer is enigszins gewijzigd, doordat jhr A.N.J. van de Poll heeft gemeend op grond van zijn leeftijd voor zijn zetel te moeten bedanken. Tot nieuwe leden van de Raad van Beheer zijn benoemd dr K.W. Galis, conservator der Stichting, en mevrouw E.A. van de Poll-Witholt, beiden te Zeist.

Het aantal begunstigers van de Stichting is ongeveer gelijk gebleven.

Gedurende deze verslagperiode zijn vier nieuwe bulletins verschenen. De heren Visser en Emmer, die voorlopig met de zorg voor het bulletin belast zijn, hopen, met de hulp van de heer Galis en anderen, deze taak te kunnen voortzetten en met regelmatige tussenpozen verdere bulletins te kunnen doen verschijnen. Een woord van dank aan de heer Visser, door wiens goede zorgen telkens ongeveer 300 exemplaren hun bestemming bereiken, is hier wel op zijn plaats.

Dit jaar, op 28 augustus, heeft voor Zeist en ook voor onze Stichting een zeer belangrijke

gebeurtenis plaatsgevonden. Het gebouw van de Rijksdienst voor de Monumentenzorg aan het zo fraai gerestaureerde Broederplein werd officieel door Prins Claus geopend. Er waren toespraken van minister Van Doorn, van de restauratie-architect baron Van Asbeck, en van de heer Van Swighem, waarnemend hoofd-directeur van Monumentenzorg. De Prins maakte met zijn gevolg een rondgang door het geopende gebouw en de genodigden zagen in de kerkzaal aan het Zusterplein de première van een film en een dia-klankbeeld.

Door de nabuurschap van Monumentenzorg is onze Stichting, met haar ruimte in het Slot, in een nog meer sfeervolle omgeving gevestigd.

Zeist, 1 november 1973

H. Emmer

Secretaris

Verslag van de Conservator

Periode 1 november 1972 tot 1 november 1973

Ook in dit verslagjaar was er weer veel werk aan de winkel.

Niet slechts nam de gevoerde correspondentie toe - soms samenhangend met afgelegde bezoeken aan ons stichtingsarchief -, ook het aantal bezoekers - ca 80 personen - eiste de nodige tijd.

Zo werd informatie (in woord en beeld) verstrekt aan mevrouw Prins-Schimmel (Putten) over de Oude Kerk, mejuffrouw Van Tongerlo (Utrecht) over onze Stichting, mejuffrouw Den Outer (Leiden) over David van Mollem en "Zijdebalen", de heer Brouwer (Amsterdam) over de schilder Van Rappard, de heer

Hensel (Amsterdam) over 't Jagershuis, de heer Spee (Utrecht) over oude trams c.a., de heer Goedhart (Huis ter Heide) over de historie van "Rodichem", de heer Wallenberg (Hilversum) over "Wallenberg", de heer Treffers (Utrechts Nieuwsblad) over "Heerewegen", enz. De gehele foto-verzameling (toen nog niet bewerkt) werd in gedeelten naar het Rijks Archief te Utrecht gebracht om er gefotografeerd te worden; alles werd in orde terug ontvangen. Onder de bezoekers - om locale historische inlichtingen vragend - waren scholieren en ook leerlingen met hun leraar van de Pedagogische Academie St Jozef.

De prentbriefkaarten-collectie breidde zich, door schenking en aankoop, wederom uit. Men vergelijkte de volgende cijfers: op 1-11-1970: 1464 stuks; op 1-11-1971: 1581 stuks; op 1-11-1972: 1636 stuks; op 1-11-1973: 1728 stuks. Deze verzameling is geheel op orde.

Met de kaarten-verzameling staat het anders; wel is in de - einde vorig jaar ontvangen - metalen ladenkast een voorlopige indeling aangebracht met als rubrieken: kaarten-algemeen, - provincie Utrecht, - Zeist, maar daarna zijn deze werkzaamheden gestaakt om over te gaan op dringender werk.

Dat werk betref en betreft de foto-verzameling, de topografische atlas, omdat daarbij aan thans nog levende Zeistenaren zo nodig toelichtingen kunnen worden gevraagd. Deze collectie was zeer sterk uitgebreid, onder meer door een grote schenking van wijlen de heer Kraal. Als voorbeeld diene, dat de afdeling "Slot Zeist" in de kartotheek (van wijlen de heer Van Hinsbergen) 67 nummers telde en nu ca 250. In totaal zijn tot heden ca 1130 foto's geregistreerd. Na voltooiing van die registratie moeten zij allen op kartonnetjes geplakt, van hun nummers voorzien en via een catalogus publiek gemaakt worden. In

een kartotheek-systeem zullen dan de afbeeldingen uitvoeriger worden toegelicht. Bij dit werk ondervindt schrijver dezès sedert 1 oktober j.l. iedere woensdagmiddag hulp van de heer K. Scharthen, waarvoor ik hem hierbij hartelijk dank. De rubricering der foto's loopt parallel met die van de prent-briefkaarten, nl. als volgt:

1. algemene foto's; 2. bossen; 3. parken en pleinen; 4. straten en lanen; 5. openbare gebouwen, scholen; 6. kerken; 7. Broedergemeente; 8. tehuizen; 9. Slot Zeist; 10. kastelen en buitenplaatsen; 11. verschillende huizen; 12. hotels, uitspanningen, pensions; 13. bedrijfsleven; 14. bruggen, sluizen, tollèn; 15. verenigingen; 16. Kamp van Zeist; 17. Austerlitz; 18. Huis ter Heide; 19. Den Dolder en Bosch en Duin; 20. diverse gebeurtenissen; 21. portretten; 22. omliggende gemeenten.

Het redactiewerk van ons Bulletin berust sedert april j.l. ook bij de heer Scharthen (ook daarvoor dank), nadat gedurende het eerste kwartaal de heer Emmer redacteur was geweest. Alles verloopt op prettige wijze; het Bulletin verschijnt regelmatig; copie is er momenteel voldoende. Het ligt in de bedoeling op de drie verschenen jaargangen een index naar auteur en artikel samen te stellen.

De bibliotheek is eveneens geheel bijgewerkt en telt nu 402 nummers (maar natuurlijk veel meer "delen"). Een tweede supplement op de bibliotheek-catalogus is gereed gekomen.

Ook de verkoop-voorraad aan stichtingspublicaties, kaarten, en dergelijke is per 1 november weer opgenomen en genoteerd. In het verslagjaar werd - tijdens lezingen enz. - nog voor f 215,- verkocht, maar het wordt toch zaak, dat onze Stichting eens nieuwe publicaties ten verkoop biedt, daar "de markt" met de oude, aanwezige, verzadigd

schijnt te raken.

Na langdurig overleg is nu tenslotte de nieuwe folder ook klaar gekomen; distributie onder verenigingen, enz. moet nog plaats vinden.

Het knipselarchief blijft een zorgenkind. Wel werd iets ingelopen op de achterstand, mede door de gewaardeerde hulp van mijn echtgenote, die een aantal vrijdagen de kranten met de schaar te lijf ging, maar eerst grondig kan een en ander worden aangepakt als de topografische atlas en de kaartencollectie in orde zijn.

Evenzo is het gesteld met de, uit de nalatenschap van wijlen jkvr. J.M.E. van de Poll verworven, archivalia betreffende de familie Van de Poll; hoewel wél iets nagezien en in mappen ondergebracht is in onze archiefkast (bij de twee mappen die daar vorig verslagjaar al kwamen) staat het overgrote deel nog ongecontroleerd in de kelderruimte van het Slot. Maar ook dat werk komt te zijner tijd gereed.

In verband met de langzame afwikkeling van sommige werkzaamheden (zie boven) moge ik voorstellen - voorlopig slechts voor 1974 - om één dag, de woensdag, als bezoekdag in het Bulletin te vermelden opdat de vrijdag een ongestoorde, bezoekloze, dag zij.

Tenslotte worde dankbaar gewag gemaakt van een aantal schenkingen, zoals van een groot aantal akten door de heer Storm de Grave (betreffende "Schaerweyde" en de Schaerweyder Bosschen), door de heer Van Hoogenhuyze (foto's, voorwerpen), door de heer Visser (prentbriefkaarten) en andere. Hier wil ik tevens de heer Visser danken voor de velerlei hulp welke hij mij (en de Stichting dus) verschafte.

K.W. Galis

Conservator

De entree van Zeist

Dit is geen vervolg op mijn artikel over dit onderwerp, maar een aanvulling. Mijn collega in de Raad van Beheer, mr dr J. Meerdink, heeft mij meegedeeld, dat hij nog een brief heeft uit het jaar 1896, waarin melding wordt gemaakt van de brand in het huis Waterigeweg hoek Eerste Dorpsstraat. Of, voor beter-georiënteerden, het huis waarin vroeger de Kosmos en de Bazar gevestigd zijn geweest.

Geholpen door deze aanwijzing heb ik het verslag van de brand kunnen vinden in de Zeister Nieuwsbode van 26 februari 1896. Ik laat dit verslag hier in extenso volgen.

"Hedenmorgen ongeveer half vijf brak alhier een felle brand uit in de Bazar van de firma Wed. A. v.d. Bund, welke door de vele lichtontvlambare voorwerpen, die op het magazijn aanwezig waren, zich in korte tijd zo hevig liet aanzien, dat een wielrijder naar Utrecht werd gezonden om de hulp van een stoombrandspuit in te roepen. Gelukkig bleek spoedig deze hulp niet nodig te zijn, toen de gemeentebbrandspuiten begonnen te werken. Ongeveer te half negen kon de brand als gebluscht beschouwd worden en konden de spuiten op één na inrukken, welke laatste gedurende den geheelen dag de puinhoopen bleef bespuiten. De oorzaak van den brand is onbekend, het schijnt op den zolder aangekomen te zijn. De Bazar is geheel uitgebrand. De belendende perceelen, voor het behoud waarvan men zich eerst ernstig bevreesd maakte, bleven behouden, maar hebben ook door waterschade veel geleden.

"De burgemeester en andere autoriteiten waren spoedig op het terrein aanwezig. Schutterij en politie handhaafden de orde. Een groot geluk mag het genoemd worden dat het gedurende den brand bladstil was. Waren de vlammen door een fellen wind als die der vorige dagen aangewakkerd geworden,

dan waren de gevolgen niet te overzien geweest, vooral daar in de onmiddellijke nabijheid bergplaatsen van brandstoffen en verfwaren zijn gevestigd. Naar wij vernemen was huis en inboedel tegen brandschade verzekerd. Evenzeer de belendende perceelen".

Dit bericht wordt onmiddellijk gevolgd door een ander, dat wel met de brand zal samenhangen "Een 2 tal spuitgasten, die hedenmorgen te veel gedronken hadden, kregen in een herberg twist, met het slot dat zij door de politie naar het bureau werden overgebracht".

H. Emmer

Huize "Heerewegen"

Werd in ons Bulletin, 1e jrg, 1971, uw aandacht gevraagd voor de, in dat jaar, gesloopte herberg (hotel-pension) "Huis ter Heide" in het gelijknamige gedeelte van de gemeente Zeist; ditmaal zal een artikel worden gewijd aan de - einde 1973 afgebroken - buitenplaats "Heerewegen", Driebergseweg 11, kadastraal sectie E, no 2112.

Vanwaar die naam? Door prof. De Monté verLoren is er op gewezen, dat namen, eindigend op "wegen", hier en elders meer voorkomen, b.v. in Stoetwegen, Zijdewegen (boerderij in de Kroost).

Als zodanig zou deze naamsuitgang onverklaarbaar zijn. Maar in het geval van "Heerewegen" ligt waarschijnlijk de zaak eenvoudiger. Immers, de Arnhemse Bovenweg, de beide Hogeweg-delen en de Oude Arnhemseweg werden reeds in de Middeleeuwen - maar ook nog in de 18e eeuw (vgl. de akte van 24/7-1744) - aangeduid met de naam Heerweg, Heereweg. Het was dan ook de hooggelegen, droge, zandige baan, waarlangs het gehele jaar door gereisd kon worden, door soldaten, boeren, marskramers, pelgrims en de Utrechtse bisschoppen. Het land-

goed, waarover wij gaan schrijven, grensde aan deze oude heerweg en aan de andere, zuidelijke, zijde aan de huidige Dribergseweg, alias Kerkweg of Heereweg. Want ook deze weg werd in de 17e eeuw (en daarvoor ?) met die laatste naam genoemd (men leze b.v. de akten van 9/8-1631, van 18/6-1637, van 11/5-1641, van 22/1-1647). De meervoudsvorm "Heerewegen" voor het door ons te bespreken perceel zou dus te verklaren zijn door de ligging tussen beide verkeerswegen in; de perceelsnaam bestaat als zodanig al in de 17e eeuw en mogelijk reeds daarvoor.

Voorgeschiedenis

Wat kunnen we daarvan te weten komen, vóór dus in 1847 huize "Heerewegen" verrees? Na speurwerk in de "Bronnen voor de geschiedenis van Zeist" en in de R.A. Utrecht-fiches 1) kon, zij het met lacunes en enige vraag-tekens (terugwerkende van de 19e eeuw naar het verleden) het volgende overzicht worden opgesteld. Voor een normale gang van zaken ten behoeve van de lezer(es) begin ik bij het "begin"; verderop zullen de onderlinge relaties hopelijk duidelijk worden.

Blijkens een akte van 27/11-1368 verpacht het Vrouwenklooster te Oostbroek 14½ morgen land, genaamd Eykenbosch. "Item een stuc landsgheheten Hedeweghen, daerbij ghelegghen, also alst ghelegghen is mit egghen (=grenzen, G.) ende mit eynden,

daernaest ghelant is des papenland van Zeyst, "aan de bovenkant (=oostzijde, G.) en het Vrouwenklooster-land aan de benedenkant (= westzijde, G.)

2).- In een belasting-kohier van 1556 staat o.m.: "Heereweger, is Vrauwecloester alias Hedwegen "3). Belangrijk is, wat een inventaris van pastoriën en vicariën van ca 1580 vermeldt: "in Zeyst acht mergen zaetlants aen 't heedtveld, met den oosteynde streckende aen den Heerwech (= Arnhemse Bovenweg, G.) ende met den westeynde an de Kerck-

wech (=Driebergseweg, G.), daer zuydtwaerts naest gelandt is Joncker Bartholomeus van de Wael ende noortwaerts die van Vrouweclooster, ..."4). N.B. Met de kompasrichtingen nam men het vroeger niet zo nauw. In plaats van "oosteynde" en "westeynde" b.v. zouden wij liever spreken van "noord-oost" en "zuidwest". - Ter verduidelijking: heedtveld, heetveld = heide. Des papen land werd na de Reformatie het kerkeland van Zeist, 8 morgen groot. Hedewegen is, naar ik vermoed, het latere Heerewegen; voorheen dus bezit van het Vrouwenklooster. Het land van jhr Van de Wael is het perceel "De Breul".

Volgens een akte van 18/6-1637 huurt Anthonis Senthen van Dijck van de Zeister kerk voor 6 jaren 8 morgen land, gelegen in Zeist op Herewegen, strekkende van de Herenweg (=Driebergseweg, G.) tot aan het heetveld. Deze Anthonis, zoon van Sent Gijsberts van Dijck en broer van kerkmeester Claes Senthen van Dijck kwam uit een groot gezin; in 1640 wordt hij vermeld als gerechtsman van de heerlijkheid De Breul. De 8 morgen (= 68086,3 m²) kerkeland komen we aanstonds weer tegen. Na vele jaren, n.l. pas in 1745, vinden we weer een spoor; de Heer van Zeist, Willem Adriaan van Nassau, verkoopt dan zijn heerlijkheid c.a. aan de koopman Cornelis Schellinger, zoals: een huis en hofstede met 33 morgen land, gelegen onder Stoetwegen, grenzend oostwaarts aan het Kerkeland van Zeist en ten westen aan de "Preekstoel". Het land van de boerderij de "Preekstoel" strekte zich n.l. ook uit ten noorden van de Driebergseweg. En al deze landen behoorden tot het gerecht Stoetwegen (dat weer onder Zeist hoorde), waarvan de kern evenwel bij de Tiendweg lag en dat doorliep tot bij de Kromme Rijn. Kort en goed: in deze akte is sprake van een perceel van 33 morgen, d.w.z. het voormalige perceel Molenbosch plus

Heerewegen :

De volgende bekende akte, van 31/10-1763, deelt mee, dat Vrijheer Cornelis Schellinger voor 6 jaren verhuurt aan Gerrit Gerrits van Odijk een huis c.a. met 33 morgen wei- en bouwland (voor f 262,-- per jaar met toepacht); voordien verhuurd aan Wouter van Dijk (een nakomeling van Anthonis voornoemd ?).

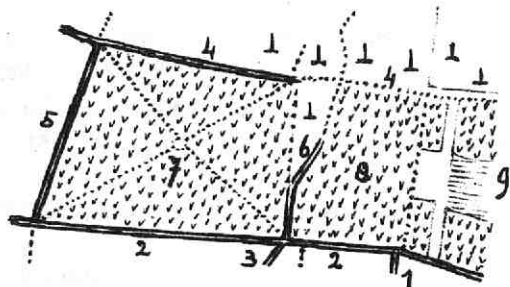
Bij akte van 26/9-1768 verkoopt Schellinger zijn Zeister bezit (hij blijft nog Heer van Driebergen) aan Maria Agnes, burggravin en gravin van Dohna, gravin van Zinzendorff en Pottendorff, waaronder o.m.: een huis en hofstede met 33 morgen land - met het Drogenbosje -, gelegen onder Stoetwegen, in huur bij Gerrit Odijk.

Het volgende jaar, de 6 jaren zijn om, wordt in augustus 1769 een nieuwe akte opgemaakt, waarbij de rentmeester van de Vrijvrouwe - weer voor 6 jaren - verhuurt aan Aart van 't Klooster een huis met 33 morgen land (voor f 270,-- plus toepacht, ditmaal), voordien verpacht geweest aan Gerrit Gerrits van Odijk. - Later, op 28/3-1776, verhuurt de rentmeester voor dezelfde termijn weer aan Aart van Clooster hetzelfde land (nu voor f 260,-- 's jaars).

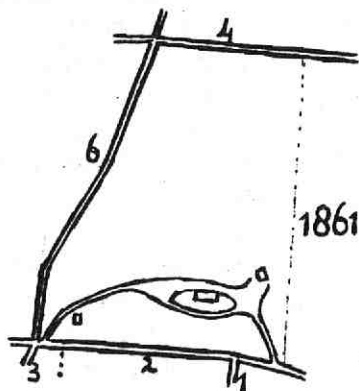
In de transportakten van Stoetwegen lezen wij 5), dat op 22 april 1784 werd overgedragen aan Jan Willem Barchman Wuytiers, heer van Rijnwijk en De Breul (sedert 16/11-1779), " seekere wal en bomen, gelegen tusschen de gemeene Arnhemse wegh en het land van de kerk van Zeyst onder den geregte Stoetwegen, belend ten noordwesten den comparant met het land genaamt Heereweegen, alwaar de gruppel, die tusschen Heereweegen en het Kerkeland gelegen is, zal worden doorgegraven". De heer Barchman Wuytiers bezat dus blijkbaar het Heerewegen-perceel; vandaar, dat de scheidingsgreppel in genoemd jaar overbodig was geworden. Nadien, b.v. in 1796 en 1801, komt de naam Heerewegen ook voor.

Op 23/9-1802 verkochten de erfgenamen van jhr Jan Willem aan Everard Kol het landgoed Rijnwijk en de Nieuwe Breul, met bijbehorend bezit 6). In 1825, na de dood van Everard Kol, komt de boedel aan Jan Kol, die toen o.m. eigenaar werd van de Grote Breul (=De Breul), de Kleine Breul en Hoogkanje (de heidevelden aldaar) 7).

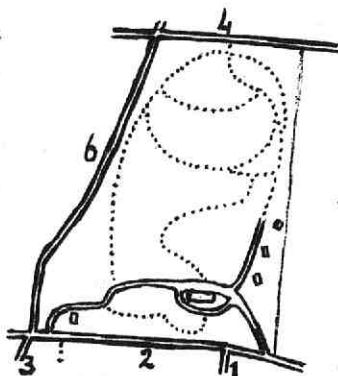
Politiek en economisch was er in de voorgaande decennia nog al iets veranderd. De Bataafse Republiek, het Koninkrijk Holland, het Franse Keizerrijk en het Koninkrijk der Nederlanden volgden elkander op. En economisch ontstond o.a. het streven om de heidevelden te veranderen in bossen en bouwland; ook in Zeist, waar b.v. burgemeester Van Bern tot dat doel op grote schaal gronden aankocht. Ook Everard Kol - en zijn zoon Jan volgde later dit voorbeeld - begon "heetvelden" op te kopen; zeer ten ongerieve van de schapen- en bijenhoudende inwoners van ons dorp. Zo kreeg hij in 1803 hei in erfpacht achter de hofstede Hoogkanje, onder beding, dat onbelemmerd moest blijven "het spoor uit de Odijkersteeg", ten behoeve van de inwoners van Odijk, Werkhoven, Houten en Schalkwijk, die hun produkten daarlangs ter Amersfoortse markt brachten, alsmede de Hoge of Arnhemse weg (= de Bovenweg, G.), die achter de landerijen van Rijnwijk liep en die 12 voeten breed moest blijven 8). Tot het goed Rijnwijk behoorden dus kennelijk de Grote Breul en de Kleine Breul, gezien het vorenstaande. Zo was het b.v. ook in 1856, toen de heer W.J.A. van Romondt Vis, op "Schoonoord" wonende, eigenaar was van het Rijnwijk-territoir en van de Grote Breul met bouw- en weiland. Hoe de situatie op en rond "Heerewegen" veranderde is te zien op enkele kaartjes op pagina 18. Wat gebeurde er met het perceel Heerewegen? Onze informatie daarover zijn onvoldoende. Wel weten we, dat in 1804 de bekende bewoner van "Sparrendaal" te Driebergen en stichter - later -

1805

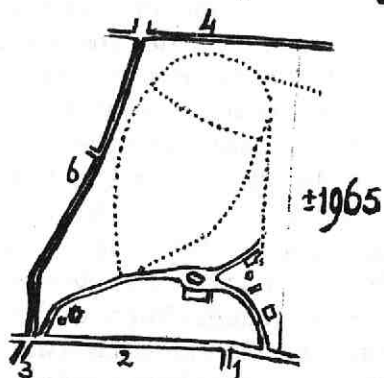

1861

1885

⊥ hei
▨ bos
= weg
... pad

±1965

1. Laan van Rijnwijk
2. Driebergseweg
3. Bunsinglaan
4. Arnhemse Bovenweg
5. Molenweg
6. Heideweg
7. Molenbos
8. Heerewegen
9. De Breul

van het dorpje Rijsenburg Petrus Judocus van Oosthuyse hier ook al huis en gronden nabij de "Krakeling" en het Dijnselburgse bos met daarbijgelegen heide kocht. Deze Heer van Rijsenburg stierf in 1818, zijn weduwe evenwel eerst in 1846. Hun dochter, Henrica Piternella Veronica, in 1814 gehuwd met Jacobus Josephus van Rijckevorsel, stierf reeds jong, n.l. in 1829. Toch moet in deze periode het perceel Heerewegen (met Molenbosch) in handen van de familie Van Oosthuyse zijn gekomen 9).

Zojuist werd verondersteld, dat de 33 morgen land, welke in de 18e eeuw aan diverse pachters werden verhuurd, identiek zouden zijn aan de landgoederen Molenbosch plus Heerewegen. Bij omrekening in m^2 is 33 morgen gelijk aan $281021,1 m^2$. Vermeerderen we dit getal met de oppervlakte van het zgn. kerkeland ($68086,3 m^2$), dan wordt het tezamen $349107,4 m^2$. Volgens de huidige kadastrale gegevens beslaan het (oude, niet verkavelde) "Molenbosch" plus "Heerewegen" in totaal $352800 m^2$; een gering verschil dus. Blijkbaar is het voormalige kerkeland dus opgegaan in "Heerewegen". Sporen in het terrein zijn hieromtrent niet te vinden. Er zij op gewezen, dat wel de Heideweg (vroeger ook Heerewegensesteeg geheten) een al eeuwen bestaande weg naar de heide is (oorspronkelijk zandpad, later verbeterd tot verkeersweg). Zo is er in 1632 sprake van onderhoud van "de steech vande hey aff tot aen Stoetwech toe" 10); waarbij men bedenke, dat het verlengde van de Heideweg, de Bunsinglaan, in vroeger tijd Stoetwegense dijk of -steeg heette.

(wordt vervolgd)

K.W. Galis

Noten:

- (1) R.A. Utrecht; recht. archieven no 1259 en 1261.
- (2) Bronnen, I, pag. 64.
- (3) Idem, II, pag. 93. Hedewegen = Heidewegen?
- (4) Idem, II, pag. 170.
- (5) Deze gegevens ontleende ik aan het artikel van ds P. Kuyper jr : "Waar lag het oude kerkeland van Zeist ?". Zeister Nwbl., 19/4-1950, pag. 2.
- (6) R.A. Utrecht; recht. archieven no 1267.
- (7) zie ook J.B. Christemeyer: "Het Lustoord tusschen Amstel en Grebbe ...". Leiden, 1836; pag. 131.
- (8) R.A. Utrecht; recht. archieven no 1261.
- (9) Hier volgt een korte stamboom van deze familie. Petrus Judocus van Oosthuysen (geb. 21/5-1763 Meulebeke, gest. 17/12-1818 Den Haag, begraven Rijsenburg), huwde 1) Henrica Smits in 1788 te Den Haag en 2) Margaretha de Jongh (geb. 9/10-1769 Maassluis, gest. 27/11-1846 Den Haag, begraven Rijsenburg) in 1792 te Maassluis. Hun kinderen waren: mr Johannes Petrus Josephus (geb. 1792 Den Haag, gest. ongehuwd 19/2-1814 Breda, begraven Rijsenburg); Henry (geb. 1794 Den Haag, gest. 1796 Den Haag); Henrica Piternella Veronica (geb. 24/9-1793 Den Haag, gest. 6/12-1829 Den Haag, begraven Rijsenburg). Deze dochter huwde op 15/9-1814 te Rijsenburg met Jacobus Josephus van Rijckevorsel (geb. 8/2-1785 Den Bosch, gest. 1862 Ubbergen). Dit echtpaar kreeg 10 kinderen.
- (10) Bronnen, II, pag. 272.

In memoriam Prof. dr J.Ph. de Monté verLoren

Prof. De Monté verLoren is vanaf de oprichting van onze Stichting lid geweest van de Raad van Beheer; vanaf 1956 was hij ondervoorzitter. Hij was onze historisch deskundige en historisch adviseur bij uitstek, die wij herhaaldelijk raadpleegden en op wie wij talloze malen konden terugvallen, die met de grootst mogelijke hulpvaardigheid en vriendelijkheid raad gaf, waar het gevraagd werd en die jarenlang het historisch geweten van onze Stichting is geweest.

Maar hij was meer dan alleen maar adviseur: Hij controleerde en leidde persoonlijk de uitgave van de unieke "Bronnen van Zeist". Hij heeft Kuijper's bewerking van het werk van Van Eekeren over de Oude Kerk nauwkeurig nagezien. Hij heeft gepubliceerd over tal van Zeister historische onderwerpen, over de Zeister Dorpsstraat, over de rechtsgeschiedenis van Zeist.

Jarenlang beheerde hij het uitgebreide archief van de Stichting in zijn huis.

Wij hebben in hem een eminent medewerker verloren. Zijn nagedachtenis zal bij de Van de Poll-Stichting in dankbare herinnering blijven.

dr A.A.H. Stolk

voorzitter

Behalve een aantal boeken op historisch gebied - waarvan de voornaamste hieronder vermeld worden - verschenen ook talrijke artikelen van de hand van wijlen professor De Monté verLoren. Als eerbetoon aan de overledene plaatsen wij in dit bulletin de, tot heden ongepubliceerde, tekst van een voordracht welke hij op 21 november 1970 hield in het Slot te Zeist voor het Algemeen Rechtshistorisch Dispuut "Salvius Julianus".

- De historische ontwikkeling van de begrippen
Bezit en Eigendom in de landsheerlijke
rechtspraak over onroerend goed in Hol-
land. Utrecht, 1929 (dissertatie).
- Geschiedenis van de wetenschap van het straf-
recht en het strafprocesrecht in de Noor-
delijke Nederlanden vóór de codificatie.
Amsterdam, 1942.
- De rechterlijke organisatie van Humsterland
en die van de Marne in de middeleeuwen.
Utrecht, 1948.
- De rechterlijke organisatie ten platten lande
in het gebied langs den Krommen Rijn ge-
durende de middeleeuwen. Utrecht, 1948.
- Grondbezit en standen in het oosten des lands
vóór de feodalisering. Utrecht, 1949.
- De beteekenis van niet gefeodaliseerde gebie-
den voor de rechtsgeschiedenis. Verslagen
en Meded. v/d Ver. tot uitgaaf v/d bron-
nen v/h oud-vaderlandsche recht, 10.
Utrecht, 1950.
- De geschiedenis van de Zeister Dorpsstraat.
Zeist, 1953.
- Hoofdpijnen uit de ontwikkeling der rechter-
lijke organisatie in de Noordelijke Ne-
derlanden tot de Bataafse omwenteling.
Deventer, 1972 (5e druk).

Een en ander uit de rechtsgeschiedenis van Zeist
=====

door Prof. Dr J. Ph. de Monté verLoren

Het middeleeuwse kerspel Zeist, waartoe ook Driebergen en Rijsenburg behoorden, bevatte meerdere territoriale rechtskringen en een viertal kastelen, die later door de Statenvergadering van Utrecht officieel als ridderhofsteden werden erkend, te weten het Slot Zeist, Kersbergen, Blikkenburg (eigenlijk is de juiste naam Bliekenburg, wat oude Zeistenaren nog steeds zeggen) en het Kasteel Rijsenburg.

Omdat wij ons in het Slot bevinden, wil ik eerst iets zeggen over de rechtspositie van deze kastelen.

Het Slot behoort tot die zeldzame ridderhofsteden, welke niet in leen werden gehouden, maar die vrij eigen goed, met andere woorden eigendom, waren van de bezitters. Dientengevolge komt het niet voor in de leenregisters. Bovendien is het middeleeuwse archief van het Slot blijkbaar verloren gegaan, zodat wij over de geschiedenis daarvan in dit tijdperk vrijwel niets weten.

Kersbergen was later ook allodiaal goed, maar hier weten wij, dat dit huis aanvankelijk te leen werd gehouden van de Heren van Abcoude. Tussen 1392 en 1418 is het echter omgezet in een vrij eigen goed. Hoe dit in zijn werk is gegaan blijkt niet bij gebrek aan gegevens hierover. Het meest waarschijnlijke is, dat degeen die Kersbergen in leen hield, de leenband met de Heer van Abcoude heeft afgekocht tegen het daarvoor toentertijd gebruikelijke tarief van 1/3 van de waarde van het leengoed, waarop de rechten van de leenheer toen geschat werden. Dat Kersbergen in 1418 geen leengoed meer was, blijkt duidelijk uit het feit,

dat toen de vrije eigendom ervan werd overgedragen voor het gewone gerecht en niet voor het leengerecht.

Bliekenburg is, zover als onze bronnen teruggaan, altijd leengoed geweest en is dit gebleven tot de opheffing van het leenstelsel. Reeds vóór 1340 blijkt dit huis in leen gehouden te worden van de Heren van Abcoude. Toen de goederen en rechten van de Heren van Abcoude in 1459 overgingen op de bisschop-landsheer werd Bliekenburg een Stichts leen. Nadat de wereldlijke macht, de temporaliteit, van de bisschop van Utrecht was overgedragen aan Karel V treedt deze als leenheer van Bliekenburg op en vervolgens tot 1581 diens zoon Philips II en daarna de Staten van Utrecht op welke de rechten van de afgezette landsheer waren overgegaan en dus ook het leenheerschap van alle Stichtse lenen.

Het kasteel Rijsenburg blijkt al in 1332 een Stichts leen te zijn en daarvoor geldt ook, dat achtereenvolgens eerst de bisschoppen van Utrecht, daarna Karel V en Philips II en vervolgens de Staten van Utrecht er de leenheren van zijn geweest. Tot de opheffing van het leenstelsel tengevolge van de Bataafse omwenteling van 1795 is het Kasteel Rijsenburg een Stichts leen gebleven.

In 1536 werden het middeleeuwse Slot Zeist en het Kasteel Rijsenburg en in 1537 Bliekenburg en in 1538 Kersbergen door de Staten van Utrecht als ridderhofsteden erkend. Dit hield in, dat de bezitter ervan, mits hij edelman was, zitting kon nemen in de Statenvergadering van het gewest in het lid der ridderschap. Voorts genoten de ridderhofsteden vrijdom van huisgeld, een belasting op huizen, ook vrijstelling van bieraccijns voor op het huis en in de bijgebouwen te drinken bier en tenslotte het exclusieve recht van de jacht op alle gronden in een kring met een

straal van 200 roeden rondom het kasteel. Een Stichtse roede is ruim $3\frac{3}{4}$ m, dus 750 m.

Toen Willem Adriaan van Nassau plannen maakte om het inmiddels vervallen middeleeuwse slot door het tegenwoordige te vervangen, verkreeg hij van de Statenvergadering vergunning om het recht van ridderhofstad over te brengen op zijn te bouwen nieuwe slot, dus op het tegenwoordige gebouw. Bij de opstelling van de lijsten van ridderhofsteden was als vereiste gesteld, dat het betreffende huis moest voorzien zijn van een gracht, een ophaalbrug en een poort.

Toen het tegenwoordige slot gebouwd werd, hadden deze verdedigingswerken hun militaire waarde verloren. Toch heeft Willem Adriaan van Nassau formeel nog aan de genoemde eisen voldaan. Het terrein van het Slot was met grachten omgeven, in de stenen brug, die toegang gaf tot het voorplein was een gedeelte van hout (bij de restauratie), om praktische redenen niet weer aangebracht) dat als ophaalbrug kon dienen, terwijl het zeer hoge, van spitse punten voorziene hek, dat het voorplein afsluit een poortgebouw vangt en als een poort "nieuwe stijl" kan worden beschouwd.

Wat de territoriale rechtskringen in het kerspel Zeist betreft, de kern daarvan werd gevormd door het lage gerecht van dien naam dat zich in handen van de bisschop-landsheer bevond en waarin onder andere het Slot gelegen was. De rechtsvergadering bestond hier aanvankelijk uit de meetellende geërfden, later uit een schepenbank. De middeleeuwse bezitters van het Slot zijn dus nooit - een veel voorkomende misvatting Heer van Zeist geweest.

Verder bevond zich in de middeleeuwen in Zeist een laag gerecht van de Heren van Abcoude, waarin onder andere het goed Kersbergen gelegen

was. Dit gerecht kwam in 1459 met de andere goederen van de toenmalige Heer van Abcoude aan de bisschop-landsheer en werd met het bisschoppelijke gerecht verenigd.

Ook in het gerecht van de Heer van Abcoude werd rechtgesproken door geërfden onder leiding van een schout, die de gerechtsvergadering presideerde en daarin recht vorderde door het aanwijzen van één der geërfden als oordeelvinder.

Meer naar het zuiden lag het lage gerecht Cattenbroek, welke ambachtsheerlijkheid slechts ongeveer 225 ha groot was en waarin in 1748 maar 4 huizen stonden. De gerechtsvergadering bestond aanvankelijk uit geërfden, later uit slechts 2 schepenen. Cattenbroek werd te leen gehouden van het Sticht.

Ten oosten daarvan lag de ambachtsheerlijkheid Stoetwegen, ruim 346 ha groot, waarin in 1748 12 huizen stonden; dit gerecht was eveneens een Stichts leen. Hierin lag onder andere het kasteel Bliekenburg. Men heeft hier een goed voorbeeld van een heerlijkheid met een daarin gelegen kasteel welke nooit dezelfde bezitters hebben gehad. Ook in Stoetwegen bestond het gerecht aanvankelijk uit geërfden, welke in later tijd door schepenen zijn vervangen.

In het veel grotere gerecht Driebergen, waarin zich in 1748 62 huizen bevonden, behoorde de lage rechtsmacht, die aanvankelijk door geërfden en later door schepenen werd uitgeoefend, oorspronkelijk toe aan de Heer van Abcoude, die deze te leen hield van het Sticht. Ook hier ging deze rechtsmacht in 1459 over op de bisschop-landsheer en later op diens rechtsopvolgers.

De ambachtsheerlijkheid Rijsenburg, die ongeveer 130 ha besloeg en waarin in 1748 9 huizen stonden, vormde met het gelijknamige kasteel één Stichts leen. Hier waren dus kasteel en heerlijkheid in handen van dezelfde persoon.

De hoge rechtsmacht binnen het kerspel Zeist bevond zich in handen van de bisschop-landsheer en diens rechtsopvolgers, te weten Karel V en Philips II en daarna de Staten van Utrecht. In 1677 droegen deze laatsten de hoge jurisdictie over Zeist en Driebergen - en dus ook over de genoemde ambachtsheerlijkheden, met uitzondering van Rijsenburg - over aan Willem Adriaan van Nassau (graaf sinds 1679) en wel in vrije eigendom voor een bedrag van f 5.000,--, zodat Zeist een allodiale hoge heerlijkheid werd. Tevens kreeg Willem Adriaan bij deze transactie de lager jurisdictie in het onderhavige gebied, waar deze zich in handen van de Staten bevond en niet reeds aan anderen was uitgegeven.

In de opgesomde ambachtsheerlijkheden bleef dus de lage jurisdictie berusten in handen van de respectieve ambachtsheren, terwijl de hoge rechtsmacht aldaar - Rijsenburg uitgezonderd - aan de Vrijheer van Zeist kwam. In 1748 waren er in Zeist 111 huizen. In 1633 bedroeg blijkens het register van het hoofdgeld het aantal inwoners van Zeist, de kinderen beneden één jaar niet meegeteld, omdat voor deze geen hoofdgeld betaald behoefde te worden, 347 personen. In Driebergen bestond toen de bevolking volgens dezelfde maatstaf uit 157 personen. In Rijsenburg uit 10 en in Cattenbroek en Stoetwegen tesamen genomen uit 75 personen.

Na de verkrijging van de hoge jurisdictie deed Van Nassau een galg oprichten ten noorden van de Arnhemse Bovenweg, ongeveer ter plaatse waar tegenwoordig hotel "het Kerckebosch" staat. Ook schafte hij een compleet stel martelwerktuigen, een pijnbank met toebehoren, aan. Immers ook pijniging mocht alleen toegepast worden bij verdinking van zware misdrijven, welke berechting tot de hoge jurisdictie behoorde. Deze pijnbank met toebehoren is in 1876 door het Gemeentebestuur van

Zeist aan het Rijk geschonken ter plaatsing in de Gevangenpoort in Den Haag, waar het een toeristische attractie - vooral voor kinderen op schoolreisjes - vormde.

De Vrijheer stelde, behalve een schout voor de lage jurisdictie, een drost aan, die de Zeister schepbank presideerde en daarbij als rechtsvorderaar, met andere woorden als Officier van Justitie, optrad wanneer deze zaken, die tot de hoge jurisdictie behoorden, moest berechten.

Een indruk van de criminele zaken, die in de hoge heerlijkheid van Zeist berecht zijn, krijgt men uit de zogenaamde criminele rol, welke bewaard is gebleven over de jaren 1719-1778 en die thans berust op het Rijksarchief te Utrecht.

Het merendeel van de zaken betreft ernstige mishandeling tijdens een vechtpartij waaraan een mes te pas kwam. Opmerkelijk is, dat, evenals tegenwoordig dikwijls het geval is, de door de drost geëiste straf zwaarder was dan die, welke door het gerecht bij het vonnis werd opgelegd. Soms was zelfs het verschil heel groot. In 1747 eiste de drost tegen een man, die een paard uit de weide had gestolen, de doodstraf. Dit was begrijpelijk, want op diefstal van vee uit de weide stond oudtijds in beginsel de doodstraf. Het vonnis van de schepbank luidde echter veel en veel milder, namelijk een gevangenisstraf van 14 dagen op water en brood, dus zonder bier en zonder warm eten. Tegen een man, die in het zelfde jaar een boom had gestolen uit het bos van de Vrijheer, eiste de drost geseling, maar het vonnis luidde: opsluiting op water en brood gedurende 14 dagen.

In 1749 had een man bij een huiselijk twist zijn vrouw een oog uitgestoken. De drost eiste voor deze ernstige mishandeling geseling en verbanning uit de provincie Utrecht voor 12 jaren.

Ook in dit geval viel het vonnis aanzienlijk milder uit, want dit luidde weer: een gevangenisstraf van 14 dagen op water en brood. Dit wel zeer milde vonnis voor een zo ernstig misdrijf berustte op de overweging, dat er verzachtende omstandigheden aanwezig waren, namelijk het slechte zedelijke of liever het onzedelijke gedrag van de vrouw. Haar man had haar daarvoor, volkomen rechtmatig volgens de toenmalige rechtsopvattingen, een strenge kastijding toegediend, die geëindigd was in een vechtpartij, waarbij hij haar, vermoedelijk per ongeluk, een oog had uitgestoken.

Ook landloperij werd oudtijds als een ernstig misdrijf beschouwd wegens de grote overlast, welke vooral de dikwijls eenzaam wonende plattelands bevolking van zulke vagebonden ondervond. In 1750 werd een landloopster en beroeps-bedelares veroordeeld om voor het rechthuis van Zeist in de Eerste Dorpsstraat aan de kaak te worden gesteld met een papier op de borst, waarop haar misdrijf vermeld stond en om vervolgens voor 6 jaren uit de provincie Utrecht te worden verbannen.

In de criminele rol vindt men ook zaken waarin de doodstraf werd uitgesproken en voltrokken.

De galg was dus niet alleen een statussymbool voor de Vrijheer. Om een enkel voorbeeld te noemen werd in 1749 een 20-jarige jongeman ter dood veroordeeld en opgehangen wegens diefstal van paarden en schapen. Deze strenge straf hield verband met het feit, dat de delinquent zijn misdrijf gepleegd had in samenwerking met "zeer fameuze dieven en vagebonden". Hij behoorde dus kennelijk tot een van die beruchte benden van vagebonden, die het platteland onveilig maakten en waartegen scherpe placaten waren uitgevaardigd.

Zijn strenge bestraffing moest dienen, zoals het vonnis zegt, "ten afschrik en exempel" van anderen.

De schaapherder, moordbrand, geradbraakt. Een Zeister schaapherder, die met zijn schaapskudde ver van huis was afgedwaald tot in het westen van de provincie Utrecht ontmoette daar een, vermoedelijk rijke, weduwe. De kennismaking beviel zo goed, dat hij haar trouwbeloften deed, zonder echter te vertellen, dat hij in Zeist een huisgezin had, bestaande uit een vrouw en zeven kinderen. Hij besloot zijn gezin uit de weg te ruimen. Tot tweemaal toe poogde hij het uit zeer brandbaar materiaal bestaande huisje, waarin zijn gezin woonde, 's nachts in brand te steken, in de hoop dat althans zijn vrouw in de vlammen zou omkomen, want dan kon hij met de rijke weduwe trouwen. Beide pogingen tot brandstichting mislukten echter en hij werd gearresteerd. Dit zeer ernstige misdrijf vormde een poging tot moordbrand, moord door middel van brandstichting, onder de verzwarende omstandigheid, dat het bij nacht was gepleegd. Daarom werd hier een verzwaarde vorm van doodstraf, het radbraken, toegepast. Daarbij sloeg de beul met een ijzeren staaf alle ledematen van de veroordeelde stuk, soms gevolgd door een genadeslag op het hart. Het lichaam werd door de spaken van een rad gevlochten en dit rad werd daarna op een paal bij de galg geplaatst. Voordat de schepenen vonnis velden, consulteerden zij - althans bij belangrijke zaken - een vooraanstaande jurist in Utrecht en diens advies werd opgevolgd, omdat de veelal uit eenvoudige lieden bestaande schepenbank zich eerst dan verantwoord voelde.

Boorters van steden konden in criminele zaken niet door het gerecht van de hoge heerlijkheid worden berecht, maar moesten terecht staan voor hun eigen stadsgerecht.

In 1767 werd de hoge heerlijkheid Zeist door de toenmalige eigenaar - Cornelis Schellinger, die deze in 1746 van de Nassau's gekocht had - verkocht en in 1768 overgedragen. Daarbij behield de verkoper echter de hoge en lage rechtsmacht in Driebergen aan zich. Driebergen werd toen dus een afzonderlijke hoge heerlijkheid.

Behalve de reeds genoemde binnen het kerspel Zeist gelegen normale lage rechten, treft men ook daar het merkwaardige verschijnsel aan van de miniatuur ambachtsheerlijkheden.

Een soort overgang tussen deze laatste en de grotere lage gerechten vormt de ambachtsheerlijkheid de Breul, gelegen op de grens met Driebergen. Deze was nog geen 86 ha groot en werd te leen gehouden van de Heren van IJsselstijn. De ambachtsheer stelde er een schout aan, terwijl het gerecht gevormd werd door twee aldaar geërfde gerechtslieden. Doordat de Breul een eigen schout en een eigen gerecht had - al bestond dit laatste maar uit twee personen - onderscheidde het zich van de miniatuur heerlijkheden, die nu ter sprake zullen komen.

De oppervlakte van zo'n gebiedje had gewoonlijk de grootte van één boerderij en normaliter stond er maar één huis in, zodat er van het vormen van een gerecht geen sprake kon zijn en een eigen schout er geen taak zou hebben gevonden.

Nu zal men zich afvragen wat het belang was van het bezit van zo'n miniatuur ambachtsheerlijkheid, vooral wanneer de ambachtsheer niet eens binnen zijn gebiedje woonde. De reden, waarom de landheer van een boerderij er prijs op stelde om daarover de lage rechtsmacht te bezitten, was, dat dan de schout en de vierschaar van het grotere lage rechtsgebied waarbinnen zijn miniatuur ambachtsheerlijkheid was gelegen, daar geen ambtshandelingen konden verrichten, althans

niet zonder zijn toestemming. De schout van het grotere gerecht en zijn dienaren hadden op dit gebiedje niets te maken. Modern uitgedrukt: de politie van het grotere gerecht had daar geen toegang en geen zeggenschap. Wanneer het echter een zaak van hoge jurisdictie betrof gold deze exemptie natuurlijk niet en mochten degenen, die de hoge jurisdictie uitoefenden, daar onbelemmerd optreden. Een voorbeeld van een miniatuur ambachtsheerlijkheid in Zeist vormde het gerechtje de Kroost, gelegen bij de grens met De Bilt aan de Kroostweg. Het goed de Kroost was een Stichts leen, uitgegeven met de lage rechtsmacht daarover. Deze miniatuur ambachtsheerlijkheid besloeg nog geen 22 ha en er stond maar één huis in.

Zelfs binnen de vrij kleine lage heerlijkheid Cattenbroek lag een miniatuur ambachtsheerlijkheid geheten Cockaertshoeve. Deze had slechts een oppervlakte van ongeveer 14 ha en zij bestond, zoals de naam reeds aanduidt, uit één boerderij. Cockaertshoeve lag aan de Koelaan ter hoogte van Blikenburg. De lage rechtsmacht over deze hoeve werd van het Sticht te leen gehouden. Het land ervan was echter, althans in de 15e eeuw, niet in handen van dezelfde persoon, die daarover de ambachtsheerlijkheid bezat. Deze hoeve was een tinsgoed, gehouden van de bisschop-landsheer en diens rechtsopvolgers, dat, wanneer de houder de jaarlijkse tins niet betaalde, aan de tinsheer terugviel. Uit het geringe bedrag van de tins, slechts 10 stuivers per jaar, kan men afleiden, dat men met een zeer oude tinsverhouding te doen heeft, gevestigd in een tijd, toen 10 stuivers nog een redelijke vergoeding was voor het in gebruik hebben van + 14 ha land.

In Zeist bevond zich voorts in de kern van het dorp een werkwaardig grootgrondbezit, het goed tot Zeisterstraat, dat, voorzover wij weten,

van niemand te leen werd gehouden en dat dus vrij-eigen, met andere woorden allodiaal, goed moet zijn geweest. Het strekte zich uit vanaf de Oude Kerk tot ongeveer aan de Bliekenburgerlaan (-steeg) en wel ter weerszijden van de Dorpsstraten. Dit grootgrondbezit was in een soort erfpacht uitgegeven in percelen op welke onder andere de huizen aan de Dorpsstraat waren gebouwd. Men duidde dit grootgrondbezit later aan als de grondheerlijkheid van de Zeisterstraat. Men had hier echter geenszins te doen met een heerlijkheid in de gebruikelijke betekenis van het woord, want er was geen jurisdictie aan dit bezit verbonden. Met de grondheer bedoelde men de eigenaar van de in erfpacht uitgegeven percelen en met grondheerlijkheid duidde men diens eigendomsrecht aan op de tot deze bezitting behorende grond. Wanneer één van de erfpachters zijn recht van erfpacht aan een ander wilde overdragen moest hij daarvoor toestemming hebben van de grondheer. Zulk een overdracht geschiedde voor het gewone gerecht en niet, zoals b.v. bij heerlijk tinsgoed het geval was, voor een speciaal gerecht bestaande uit de tinsheer of diens vertegenwoordiger en tinsmannen.

Ook in Zeist hebben markeverhoudingen bestaan. De Zeister geërfden hadden gebruiksrechten op de heidevelden welke zich ten noorden van Zeist uitstrekten. Deze gemeenschappelijk gebruikte gronden werden begrensd door terreinen, waarop de burenen van Soest, de poorters van Amersfoort en de geërfden van Leusden gebruiksrechten hadden. De bewuste heidevelden waren, als zijnde woeste gronden, domein van de bisschop-landsheer en diens rechtsoptvolgers krachtens het wildernisregaal.

De burenen van Zeist betaalden voor het gebruiksrecht ervan zogenaamd strooielgeld, een vergoeding voor het strooisel dat zij in hun veestallen en schaapskooien gebruikten en dat zij in de vorm van

afgemaaide heide of heideplaggen van de landsheerlijke heidevelden haalden. Als vergoeding voor het weiden van schapen daarop, moesten zij zogenaamde zandhamelen leveren, dat wil zeggen rammen uit de schaapskudde, die zij op deze uit zandgrond bestaande heidevelden hielden. Later werd de verplichting tot het leveren van zandhamelen - die aanvankelijk door de bisschop en zijn hofhouding geconsumeerd werden - omgezet in een betaling in geld. Bovendien moesten er in Zeist varkens geleverd worden aan de bisschop-landsheer, welke prestatie reeds voor 1378 was omgezet in het betalen van varkensgeld.

Ook in Zeist kwam oudtijds horigheid voor. De bisschop van Utrecht bezat hier een hof, waaronder 11 vanouds horige hoeven ressorteerden. In 1329 wordt nog uitdrukkelijk gesproken van de "hyen van Zeist" en "hyen" is een ander woord voor horigen. In 1379 wordt in hetzelfde verband deze term echter niet meer gebruikt, waaruit men kan afleiden, dat de horigheid was opgeheven of uitgesleten.

Nog langer is er horigheid blijven bestaan op de bezittingen van de St Paulus Abdij te Utrecht, onder andere in dat gedeelte van Zeist, dat tegenover Bunnik aan de Kromme Rijn grensde en dat het Zeisteroever werd genoemd. In 1399 besloten abt, prior en convent van deze abdij hun hofhorige goederen, waaronder die, welke op Zeisteroever gelegen waren, om te zetten in leengoederen, waardoor de bezitters ervan tot vrije leenmannen werden.

De uit rechtshistorisch oogpunt belangrijkste rechtshandeling, die zich in de middeleeuwen in Zeist afspeelde, was de volgende. Een nieuwe bisschop van Utrecht was bij zijn intocht volgens oude gewoonten verplicht zijn wereldlijk gezag over het Nedersticht eigenhandig in te luiden met

de kerkklok in de toren van de Zeister kerk. Het recht van klokkeslag was een belangrijk landsheerlijkrecht, want dit betekende, dat de landsheer het recht had om door middel van klokgelui zijn onderzaten op te roepen om hun dingplicht, hun heervaartplicht en hun verplichting tot landweer te vervullen. Het luiden van de banklok in Zeist was, althans in de latere middeleeuwen, tot een symbolische daad geworden, want het klokluiden werd toen niet meer beantwoord door een bijeenkomen van 's bisschops onderzaten. Toch stonden de Staten van Utrecht erop, dat een nieuwe bisschop deze vorm van aanvaarding van zijn wereldlijk gezag niet achterwege liet.

De bisschop verscheen hiertoe in Zeist te paard in volle wapenrusting met een bij een landsheer passend gevolg. Een notariële acte van 24 september 1524 legt vast hoe Hendrik van Beieren, tot bisschop van Utrecht verkozen, deze ceremonie verrichtte. Aangekomen in de kerk van Zeist begaf hij zich naar het hoofdaltaar, knielde daar en sprak een gebed uit. Vervolgens ging hij naar de toren, nam daar het klokketouw in handen, dat voor deze gelegenheid omwonden was met een schone servet, en luidde de banklok.

Waarom juist Zeist de plaats was waar deze ceremonie moest geschieden, staat door gebrek aan gegevens hierover niet vast.

Men kan veronderstellen, dat de hoogte, waarop de Zeister kerk gelegen is, een oude dingplaats is geweest, waar de landsheren ingehuldigd werden.

Een andere mogelijkheid is, dat het oproepen van de meetellende geërfden uit het Nedersticht voor de oude landdag, die gehouden werd op de "maelstad", de dingplaats, op het Oudwijkerveld, door middel van het luiden van de Zeister kerkklok geschiedde om de volgende reden. Sinds begin 1300 had de Raad van de stad Utrecht de beschikking over de banklok aldaar, die in de toren van

de Buurkerk hing. De bisschop zou sindsdien gebruik hebben moeten maken van de naastbij zijnde kerkklok en dat was die van Zeist, want De Bilt had in de middeleeuwen geen eigen kerk. Of de bisschop echter voor 1300 zijn wereldlijk gezag te Utrecht inluidde met de klok van de Buurkerk, staat niet vast. Dat deze hoogst belangrijke en onmisbare ceremonie althans in de latere middeleeuwen in Zeist behoorde te geschieden, weten wij echter met zekerheid.

De middeleeuwse kerkklok die de bisschop luidde bij zijn inhuldiging bestaat niet meer. Reeds enige tijd voor 1593 hadden de kerkvoogden van Zeist een nieuwe klok gekocht, die in genoemd jaar nog niet betaald blijkt te zijn. Deze klok was een eeuw later al weer versleten, mogelijk was het een tweedehandse klok geweest. In 1699 schonk de toenmalige drost van Zeist de tegenwoordige klok, welke onlangs gerestaureerd is.

21 november 1970

Literatuur over Zeist

Evenals in de 2e jaargang (pag. 79 en 80) en de 3e jaargang (pag. 9) van ons Bulletin is geschied, leggen wij u hierbij wederom voor een lijstje van titels, betrekking hebbende op publicaties over Zeist.

Bunt, A. van de: Het Slot te Zeist. Spiegel Historiaal, 8, 1973, nr 9; p. 496-498.

Zanten, D. van: Een stukje apothekershistorie uit het dorp Zeist. Pharmaceutisch Wkbl., 68, 1931; p. 703.

Ven, A.J. van der: De bisschop van Utrecht als kloklouder te Zeist. De Oud-Katholiek, 49, 1933; p. 295.

Maris, A.J.: De bisschop als kloklouder te Zeist. Maandblad van Oud-Utrecht, 19, 1946; p. 89-91.

Leemans, C.: Over eenige in den laatsten tijd in Nederland ontdekte oudheden. Versl. Kon. Akademie v. Wetenschappen en Letteren, V, 18..; p. 106 v.v.

Hallema, A.: Een gezicht op het Zeister kamp in 1853. Historia, 6, 1940; p. 232-235.

Loos, J.C. van der: Van een ontevreden kerkmeester. Archief Aartsb. Utrecht, 49, 1924; p. 257.

Beltman, G.C.: Eenige mededeelingen betreffende de bouw en de inrichting van de interneringskampen, te Zeist, Harderwijk en Oldebroek. De ingenieur, 30, 1913; p. 696.

Groenewegen, H.IJ.: Vernield natuurschoon te Zeist. De Zeister Crt, 30/10-1926.

Calkoen, L.: Hernhutters, De Wapenheraut, 9, 1905; p. 311.

Burkens, C.J.C.: De vereeniging "Bethanië" te Zeist. Woord en Daad, 12, 1933; p. 109.

- Snethlage, J.: Rijksopvoedingsgesticht voor meisjes te Zeist. Tijds. v. Arnenzorg, 12, 1911; p. 195.
- Hungerink, H.J.: De Evangelische Broedergemeente te Zeist. Boon's Magazijn, 6, 1904; p. 443.
- Bronsveld, A.W.: Herinneringen aan de Broedergemeente te Zeist. Stemmen v. Waarheid en Vrede, 52, 1915; kolom 1018.
- Meischke, R.: Het Slot te Zeist. Bull. Kon. Ned. Oudheidk. Bond, 6e serie, 14, 1961 (15/4); kolom 33-57.
- Kalff, S.: Van 't oude en 't nieuwe Zeist. Eigen Haard, 1900; p. 235-239, 244-248, 269-272.
- Hengel, W. van den: De Sint Joseph-Kweekschool te Zeist. Het Gildeboek, 16, 1933; p. 1-20.
- Anonymus: Ter gelegenheid van de opening van het Zeister Slot. Maandblad van Oud-Utrecht, 42, 1969; p. 85-89.
- Pas, W. van de: De emancipatie van Vrouwenklooster. Maandblad van Oud-Utrecht, 23, 1950; p. 2-5.
- Temminck Groll, C.L.: Het Chinese Paviljoen te Huis ter Heide. Maandblad van Oud-Utrecht, 31, 1958; p. 15/16.
- Anonymus: Zamenspraak tusschen een professor en Zaandammer boer, wegens eenige zaken op Zeyst onder de Hernhutters voorgevallen, als meede het arresteren van een Utrechts student en verder hun reis na Zaandam. Groningen, (v. 1860).
- Moerman, J.J.: De Hernhutters te Zeist. Buiten, 3, 1909; p. 444-447.
- Sneller, ?: Iets over den geboorden put te Zeist. Alg. Konst- en Letterbode, 1835; p. 233-235.
- Anonymus: Bij een 150-jarig bestaan. Utr. Nwsbl., 6/2-1954.
- Idem : Anderhalve eeuw: dorp. Negentig jaren: kerk. Trouw, 6/3-1954.

- Schütz, H.L.C.: De Hernhutters te Zeist. Zeist,
1946. 16 pp.
- Bruin, W.: Charles Eyck's wandschildering te Zeist.
Bouwkundig Wkbl., 53, 1932; p. 493-496.

Dr K.W. Galis

Huize "Heerewegen" (2)

Alvorens over te gaan tot de behandeling van de historie van huize Heerewegen zelf, moge ik beginnen met een correctie.

De heer Van Hoogenhuyze wees mij er op, dat de op pagina 17 genoemde jhr W.J.A. van Romondt Vis ten rechte slechts Van Romondt heette; de toevoeging van de naam Vis vond eerst in 1894 plaats.

Aan de in het vorig bulletin vermelde namen van pachters van het perceel Heerewegen (Hedewegen) c.a. kunnen nog worden toegevoegd Soffye, weduwe van Ghisebrecht Willamsz., en haar zoon Willam Ghisebertss, die in 1368 voor vijftien jaren het land pachtten van het Vrouwenklooster in Oostbroek.

Ook moge een nauwkeuriger vermelding volgen van hetgeen op pagina 15 werd medegedeeld. In de transportakte van 18/12-1745, waarbij Willem Adriaan van Nassau de heerlijkheid Zeist verkoopt aan Cornelis Schellinger lezen we namelijk 11): "Alsmeede noch een huysinge en hofsteede met bergh, schuer en schaa-phock en alle hetgeenen daar inne aard- en nagelvast is, benevens de bepotinge en beplantinge met omtrent drie en dertigh mergen zoo bouw- als weyland, gelegen onder den geregte van Stoetweegen, alwaar zuydwaarts de erven van de heer vroedschap Boudaen, oostwaarts het kerkeland van Zeist ende de gemeene heyde, item ten noorden de gemeene wegh en ten westen de soogenaemde hofsteede de Preekstoel en 't land door Dirk Haasbergh gebruykt wordende naast geland ende gelegen zijn, soo als gemelde hofsteede en landerijen lange jaren door Jan Lockhorst in huure gebruykt sijn geworden; behoorende bij deese hofsteede het bosje met verscheyde opgaande bomen geleegeen tusschen deese

hofsteede en de soo eevengemelte hofsteede de Preekstoel met de wallen daarinne ende om geleegeen". Ook hier weer "het bosje" (ter plaatse van het latere zgn. Molenbosch), blijkbaar hetzelfde als het in 1311 en 1368 reeds genoemde eikenbos en het "Drostenbosje" van 1768.

(wordt vervolgd)

K.W. Galis

Predikbeurten.

Hervormde Gemeente te Zeist.

Zondag 14 Juni Voorm. 9 $\frac{1}{2}$ uur Ds. *Nahuijs*.

" " 's Av. 6 uur. Ds. *Nahuijs*.

Woensdag av. 8 $\frac{1}{2}$ uur. Zendingsmeeting met *collecte*, in de groote zaal van het *veeshuis*, waarbij hopen voor te gaan Br. *Klinghardt*, zendeling uit Zuid-Afrika, Ds. *Creutzberg* van Arnhem en Ds. *Riemens* van Driebergen.

Broedergemeente te Zeist.

Zondag 14 Juni Voorm. 10 uur Ds. *Haward*

Christelijk Gereformeerde Gemeente te Zeist.

Zondag 14 Juni Voorm. 9 $\frac{1}{2}$ uur Ds. *Brinkman* te Patten.

" " 's Av. 5 uur Ds. *Brinkman* te Patten.

Hervormde Gemeente te Driebergen.

Zondag 14 Juni Voorm. 9 $\frac{3}{4}$ uur Ds. *Riemens*.

" " Av. Geen dienst.

Hervormde Gemeente te Soesterberg.

Zondag 14 Juni Voorm. 10 uur Ds. *Kuipéri*.

" " Nam. 2 uur Ds. *Kuipéri*.

Hervormde Gemeente te Bunnik.

Zondag 14 Juni Voorm. 9 $\frac{1}{2}$ uur Ds. *Welter*.

Hervormde Gemeente te Austerlitz.

Zondag 14 Juni Voorm. 9 $\frac{1}{2}$ uur Ds. *Brandt*.

" " Nam. 2 uur Ds. *Brandt*.

Lezing

Ongeveer 75 belangstellenden waren op 10 mei j.l. des avonds aanwezig in de congreszaal van het Slot, toen de voorzitter van onze Stichting, mr dr Stolk, de bijeenkomst opende met een welkomswoord aan allen en met name aan de spreekster van die avond, mevrouw M.A. Prins-Schimmel uit Putten. Deze hield daarop een causerie met als onderwerp: Rond het Zusterplein en Broederplein, na de pauze toegelicht met een serie zwart/wit- en kleuren-dia's. Tijdens de pauze kon men in de werkkamer van de Van de Poll-Stichting een aantal gravures en foto's, betrekking hebbend op genoemd onderwerp, bekijken, terwijl in de aangrenzende zaal de maquette van het Slot en de beide pleinen - van ca 1800 - de zaak nog eens visueel verduidelijkte.

Mevrouw Prins, kunsthistorica, werkte een aantal jaren geleden samen met prof. dr C.L. Temminck Groll bij het opsporen van de bouwgeschiedenis van de huizen van de Broedergemeente; hierbij kwam het archief van dit kerkgenootschap goed van pas om de chronologische bebouwing van de twee pleinen vast te stellen. Het bouwjaar van vrijwel elke woning kon worden achterhaald, evenals verschillende bijzonderheden over de bewoners, enz. Bekende namen als Schellinger, Van Calker, Wees en Weisz, Beuningh, Kraeplin en Holm, en andere kwamen ter sprake. Doch vooral de bouwstijlvergelijking met andere, buitenlandse, Broedergemeente-vestigingen en met Nederlandse, stadse, herenhuizen en met het Slot alhier vormde de kern van deze lezing. Opgemerkt werd bijvoorbeeld, dat de vleugels van het Slot met hun kruisvensters parallellen tonen met sommige huizen op de "squares". Terwijl het hoofdgebouw van het Slot tijdens de bouw de toen moderne schuiframen kreeg, iets wat bij de "herenhuizen" op Broeder- en Zusterplein ook het geval is. Minitieus werden bouw, verbouw en afbraak (slechts één geval) van de gebouwen in de periode 1745-1810 te berde gebracht.

Een dankbaar applaus voor het gebodene en een dankend slotwoord van de voorzitter toonden mevrouw Prins de waardering voor haar interessante lezing.

K.W.G.

Excursie

Begunstigd door redelijk goed zomerweer vertrok op vrijdagmiddag 7 juni j.l. om ruim 13.00 uur van het gemeentehuis een bus met ongeveer 50 personen in de richting Rhenen, de stad, welke onze excursie-commissie ditmaal had uitgekozen voor ons uitstapje (de volgende dag zou de vereniging "Oud Utrecht" eveneens aldaar verschijnen). De bus, met bekwame hand bestuurd door chauffeur Bakker, reed ons de paden op en de lanen in; eerst langs de welbekende Driebergseweg en de Odijkerweg (langs "tante Mijntje") en toen door het groeiende (in tal en last) Odijk de asfaltweg op in de richting van Wijk bij Duurstede. Al is die boomloze weg dan minder fraai, het uitzicht is dat gelukkig nog wel.

Linksaf draaiend ging het via de Zuwe (wist u, dat die naam een verbastering is van siduwende, zudewende, zijdwende, zijdewind, d.w.z. een waterkering, en bijvoorbeeld bij Vreeland, in Westfriesland en elders ook nog voorkomt ?), naar de Langbroekerwetering. Onderweg werd nadien de aandacht gevraagd voor de talrijk aanwezige oude kastelen of buitenplaatsen, fraai gerestaureerd (Lunenburg), wel eens verknoeid ('t koekebakkersslot Sandenburg), of totaal verdwenen (o.a. Domselaer). Langs de wetering, uiteindelijk niet meer dan een slootje, het groene land met zijn lammeren, veulens en ander jongs en door een mooie laan werd Wijk bij Duurstede bereikt. Buitenom, langs de voormalige stadsgracht, kwam het gezelschap op de Rijndijk (al bewonderde men nog wel even de zogenaamde "molen van Ruysdael" op de vroegere Leuterpoort). Met gepaste snelheid - want we waren over tijd - slingerden bus en passagiers naar Amerongen, daarbij de donjon van Natewisch en

het niet meer bestaande Kolland in het oog vattend. Het lieflijke Amerongen met zijn kerk en toren ("Utrechtse stijl") benevens het gelijknamige slot lag helaas in een wip weer achter ons. Langs de heerbaan, door de "voorstad" Elst, met rechts de uiterwaarden en de rivier en links de heuvels en de bospercelen, reden wij naar Rhenen.

Aan de voet van de, nu eindelijk uit de steigers zijnde, Cunera-toren wachtte mevrouw Van de Bunt ons op en vertelde ons, het kerkinterieur tonend, van de bewogen historie van dit imposante gebouw met zijn oude oxaal en moderne orgel. Na deze bezichtiging was het streekmuseum in de Molenstraat aan de beurt, d.w.z. ons gezelschap werd gesplitst; de ene groep wandelde langs de resten van de oude stadsmuur (het bastion in het Elizabeth-plantsoen, enz.), onder leiding van de heer De Jager, terwijl de andere groep het kleine maar wel interessante museum bezocht, aldaar voorgelicht door mevrouw Van de Bunt. Nadien wisselde men. Het museum exposeert o.m. vondsten uit de praehistorie (dit deel van de Heuvelrug heeft vele grafheuvels, uit het neolithicum en de bronstijd) en voorwerpen uit een Frankisch grafveld (ca 700 na Chr.), alsmede zaken uit de middeleeuwen en uit later tijd. Een grondige visitè was niet mogelijk wegens tijdgebrek, maar belangstellenden kan een uitvoeriger herhaling worden aanbevolen.

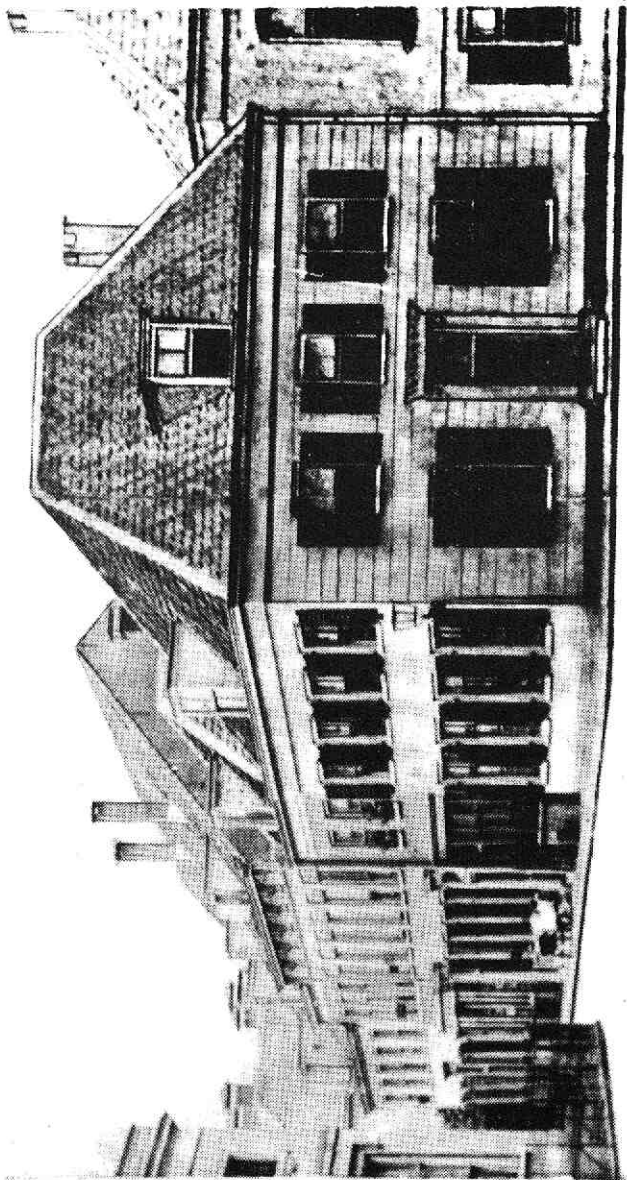
Na - door omstandigheden - onze dank voor de rondleidingen en toelichtingen in natura in bliksemtempo te hebben vertolkt, werd neergestreken op het - toch wel wat frisse - terras van restaurant "De Grebbeberg", waar de Van de Poll-Stichting de deelnemers aan de excursie een lafenis met cake aanbood. Veel ware nog te vertellen (of te schrijven) over Cunera en haar 11000 maagden (smadelijk vermoord), over Cunera's worgdoek, over de middeleeuwse Cunera-processies, over de stadspoorten (Wester-, Rijn- en Bergpoort), enz., maar de tijd staat niet stil en daarom werd weer ingestapt om

over en achterom de Grebbe- en Laarseberg door een prachtig landschap naar Achterberg te rijden; enkele kastelen in deze streek (bijv. het verdwenen Ter Horst, Lievendaal, Remmerstein) kwamen nog ter sprake. Langs de Cuneraweg - de oude processieroute - verder gaande (en helaas per vierwieler niet de weg naar Prattenburg volgen kunnend) werd na verloop van tijd het stadje Veenendaal doorgereeden, waar opnieuw de "grote" weg werd verlaten om "binnendoor" - af en toe langs gedeelten van de Lunterse beek - de hoge Emminkhuizen berg, doorsneden door de spoorlijn Utrecht-Arnhem, te bereiken. Een korte rust gaf ons de gelegenheid te genieten van het prachtige panorama. West- en noordwaarts door populieren- en andersoortige lanen rijdende lag dan nabij Scherpenzeel de grote weg Zeist-De Klomp-Arnhem voor ons. En daar de tijd drong werd verder met bekwame spoed langs deze baan via Scherpenzeel, Woudenberg, Henschoten en Austerlitz het hart van onze gemeente weer opgezocht en om ruim 18.00 uur bereikt. Mede dank zij het goede weer kan - naar van diverse zijden werd beaamd - deze excursie als geslaagd worden beschouwd.

K.W.G.

De entree van Zeist

Verwijzend naar het artikel onder bovenstaande naam van ons mede-lid mr dr Emmer (pag. 12/13) laten wij u, lezer(es), hierbij twee oude afbeeldingen zien - daterende van ca 1860 en van 1896 (na de brand) - van de hoek Waterigeweg-1e Dorpsstraat. Dat wil dus zeggen: van het pand, waarin o.a. gevestigd zijn geweest de verzekeringsmaatschappij "Ultrajectum" (zie ons bulletin, 3e jrg, pag. 14/15), daarna de Sociëteit, vervolgens de "Bazar" van de familie Van de Bund en - na de brand en de gewijzigde herbouw - wederom de "Bazar", later hotel Munzert en thans dus een verkooplokaal van meubilair. Een historisch plekje van Zeist, dat een uitvoeriger studie waard is.

Hoek Waterigeweg-1e Dorpsstraat, ca 1860

Hoek Waterigeweg-1e Dorpsstraat, 1896

Attentie I

De penningmeester brengt onder de aandacht van degenen, die hun bijdrage 1974 aan onze Stichting nog niet hebben voldaan, deze te willen storten op girorekening 30549 van de Algemene Bank Nederland te Zeist, t.g.v. rekeningnr 55.86.180.49 van de Van de Poll-Stichting.

Attentie II

Dat onze historische Vereniging in een grote gemeente als Zeist, met ruim 57800 inwoners, slechts om en nabij 285 contribuanten telt, is toch te mal. Wij moeten - en dat is nog nooit gelukt - toch minstens 300 sympathisanten met onze doelstellingen bijeen kunnen brengen. Daarom deze opwekking: tracht onder familie, vrienden, kennissen contribuerenden te winnen voor onze Stichting !! In het volgend Bulletin stellen we u op de hoogte van deze - ook uwe - actie!

Attentie III

Een wapen in bovenvermelde aktie is mogelijk het volgende. Over de geschiedenis van de Oude Kerk en omgeving zullen, zoals u weet, enige boekjes verschijnen (het eerste zeker dit jaar nog), goed geïllustreerd, samengesteld aan de hand van gegevens van wijlen de president-kerkvoogd H.J. van Eekeren. Deze deeltjes kunnen onze contribuanten tegen verminderde prijs kopen (t.z.t. wel graag tevoren telefonisch of schriftelijk bericht of men voor deel I en eventueel de volgende boekjes belangstelling heeft), zodat nieuwe contribuanten - natuurlijk ook de "oude" - hun f 10,- contributie op deze prettige wijze in etappes kunnen "terugontvangen".

Nieuwe aanwinsten

In de afgelopen maanden werd ten behoeve van de bibliotheek een aantal boeken aangeschaft of ten

geschenke ontvangen, zoals: Uit de geschiedenis en het volksleven van Woudenberg; Zeist, stad in het bos; Bibliografie Historisch Boerderij-onderzoek; De Utrechtse gemeenten in 1815; Paleis Soestdijk...; Kastelen langs de Wetering (dl 3); Driebergen en Rijsenburg in oude ansichten; De Bilt en Bilthoven in oude ansichten; Molenboek provincie Utrecht; Onderwijs te Amersfoort, 1806-1860; Statistische kwartaalberichten gemeente Zeist; Port Royal en Utrecht; De Bilt in beeld; Driebergen en Rijsenburg, hoe zij ontstonden en groeiden; De Sinte-Cunera van Rhenen; enz. En verder vele tijdschriften, brochures e.d. De foto-verzameling werd vergroot met een aantal schenkingen (o.a. door Slavenburg's Bank, Herenlaan, alhier), terwijl de prentbriefkaarten-collectie een grote gift ontving van de heer R. Brems te Leersum. En ook van de heer H.L.L. van Hoogenhuyze, die bovendien vele oude kranten (van 1935, enz.), statuten- en andere boekjes, etc. schonk. Ook andere gaven (akten - met name een groot aantal over Schaerweyde, Bloemenheuvel, de Schaerweyder Bosschen, enz., in bruikleen afgestaan door de heer W.A. Storm de Grave -, e.d.) werden in dank aanvaard.

K.W.G.

De orkaan van 1674

In Utrecht was gedurende de maanden augustus en september 1974 in het Centraal Museum een tentoonstelling te bezichtigen, genaamd "De Dom in puin", waar aan de hand van veel documentatie- en prentenmateriaal de stormramp van 1 augustus 1674 werd herdacht. Een catalogus gaf nog nadere toelichting. Dat deze, uit het zuiden komende, orkaan, die toen Utrecht teisterde en er grote schade aanrichtte, niet alleen daar huishield ligt voor de hand. Uit een aantal omliggende gemeenten zijn gegevens gepubliceerd in het orgaan van de vereniging "Tussen Rijn en Lek", namelijk over de schade te Benschop, De Bilt, Bunnik, Houten, Jutfaas, IJsselstein en Vleuten 1). De "Oprechte Haerlemse Saturdaegse

Courant" van 4 augustus 1674 schreef er o.a. over: ".... en men sagh de Dorpen rontom als in lichten Vlam staen; sedert heeft men gesien dat meest alle de Toorens van de Dorpen wegh zijn, of Stompen geworden, of gants tot niet, gelijk als die van Vleuten, Jutphaes, Houten en meer andere; het gesaeyde in dese Provincie is meest alle ter neder geworpen; in somma een miserabele Slagh" 2). En Zeist? Had ons dorp, al geleden hebbende door de Franse bezetting van 1672, ook haar deel gekregen van deze "miserabele slagh"? We weten er weinig van, wat niet wil zeggen, dat Zeist gespaard bleef. Een verzoekschrift van 3 augustus 1674 luidt: "Op de requeste van Jan Willems, woneude tot Zeyst, versoeckende, vermids sijne gelede ne schade so in huysinge als gewasch, remissie van een jaar pacht. Is geappointeert" 3). Het vorenstaande heeft kennelijk te maken met stormscha de. Maar het volgende? In een akte van 9 mei 1721 lezen wij, dat drost, schouten en gerechtslieden van het Zeister kerspel erkennen, schuldig te zijn aan Ferdinand van Hatting, Heer van Stoetwegen, een bedrag van 3469 gulden en 14 stuivers, geleend wegens reparaties aan kerk, toren en pastorie alhier, verricht in 1677 en 1678. Aangezien ook elders het herstelwerk na de storm soms laat op gang kwam, vermoed ik, dat wij hier inderdaad te doen hebben met een bericht over de 1674-ramp.

K.W. Galis

Noten:

- 1) A. Graafhuis e.a.: Het "schrickelik tempeest" van 1674 tussen Rijn en Lek. Tussen Rijn en Lek, 8, 1974, nr 3; pag. 1 t/m 20.
A. Graafhuis: De orkaan van 1674. Maandblad van "Oud Utrecht", 47, 1974; pag. 41-46.
- 2) Tussen Rijn en Lek, 8, 1974, nr 3; pag. 1.
- 3) R.A. Utrecht. Inventaris Statenarchief nr 731 (Resol. van de Ridderschap van Utrecht).

Wapen Van der Mersch

De bouwheer van "Heerewegen", J.A. van der Mersch, op jeugdige leeftijd (+ 1830).
Foto Dienst voor 's Rijks Verspreide Kunstvoorwerpen, inventarisnr C 1878.

De Notaris TERWOGT, te Driebergen, zal **Dinsdag 2 Januarij 1877**, 's morgens 10 ure, ten huize van A. VAN BEEK te Rijsenburg verkoopen: 80 perc. DEKSPARREN, REKHOUTEN, BOONSTAKEN en BRANDHOUT, achter „Heerewegen” onder Zeist, aan te wijzen door G. VAN DE BURGT, en 3 perc. EIKENHAKHOUT om te eeken, achter het R. K. Aartsbisschoppelijk Seminarium te Driebergen, aan te wijzen door P. MARLET.

ouden Arnhemschen weg, ten zuiden den Heer Kol en ten westen den Straatweg. Op den kadastralen legger voorkomende onder Sectie E, nummer 113.....". Namens de koopman Johannes Anthonie van der Mersch, te Amsterdam, werd dit perceel gekocht voor f 14.000,-- plus f 1.565,58 aan kosten.

De nieuwe eigenaar - hierbij, op pagina 51, zijn portret als jongeling - liet geen gras groeien over zijn plannen en gaf opdracht, ten spoedigste aan te vangen met de bouw van de buitenplaats "Heerewegen", in 1848. Zo kon hem dan ook in maart 1849 op de "hofstede" reeds een zoon worden geboren. De bouwheer zelf mocht nog een halve eeuw genieten van zijn landgoed en van het schone Zeist; hij stierf in 1898.

Met hem deed een oude, van origine Vlaamse, familie haar intrede in onze gemeente; een overzicht van de leden van dit geslacht - na 1848 - dunkt mij hier op zijn plaats, te meer, daar velen van hen op "Heerewegen" werden geboren en/of stierven en enkele thans nog in Zeist woonachtig zijn 12). Hun familiewapen, een liggende wassende zilveren maan op een schild van keel (= rood), wordt in dit artikel afgebeeld.

I,1 Johannes Anthonie van der Mersch, geb. Amsterdam 23/3-1814, gest. Zeist op H. 4/8-1898. Gehuwd Den Haag 5/4-1843 met Jacoba Maria Pit, geb. Zoeterwoude op "Oud Meerburg" 14/8-1814, gest. Den Haag 2/2-1896.

Kinderen:

1. Pieter Arnold, geb. Amsterdam 27/2-1844, gest. Baarn op "Dennenoord" (begraven te Zeist) 11/9-1912. Gehuwd Amsterdam 6/9-1900 met Elisabeth Maria v. Hoorn, geb. Amsterdam 22/12-1854, gest. Baarn 20/11-1927.
2. Arnold Adriaan, geb. Amsterdam 15/5-1845. Volgt II,1.

3. Sophia Johanna, geb. Amsterdam 6/12-1846, gest. Zeist op H. 11/5-1939. Ongehuwd.
4. Hugo Maurits, geb. Zeist op H. 4/3-1849. Volgt II,2.
5. Johanna Adriana, geb. Zeist op H. 21/5-1850, gest. Montreux 6/11-1867.
6. Christiaan Henderik, geb. Zeist op H. 28/2-1852. Volgt II,3.
7. Elise Augusta Maria, geb. Zeist op H. 12/10-1853, gest. ? . Gehuwd Zeist 8/10-1879 met Alfred Lantsheer, geb. Middelburg 25/1-1851, gest. Velp 18/10-1912.

II,1 Arnold Adriaan van der Mersch, geb. Amsterdam 15/5-1845, gest. ? . Meester in de rechten. Kantonrechter te Druten, Assen en Haarlem. Lid van de Prov.Staten van Noord-Holland, 1901-1913. Gehuwd Amsterdam 12/3-1875 met jkvr. Anna Maria Wilhelmina Jacoba Backer, geb. Amsterdam 1/2-1851, gest. ? .

Kinderen:

1. Jacoba Anna Maria, geb. Assen 12/2-1877, gest. Zeist op Klein H. 27/9-1962. Ongehuwd.
2. Cornelis Henrick, geb. Assen 24/3-1878, gest. Cordoba 30/7-1924. Gehuwd Amsterdam 10/9-1914 met Sara Jacoba Susanna de Bie Leuveling Tjeenk, geb. Amsterdam 29/5-1883, gest. ? .
3. Margaretha Olowine, geb. Assen 22/3-1880, gest. Blaricum 21/12-1959. Gehuwd Haarlem 4/2-1909 met mr dr Adam Crommelin, geb. Amsterdam 8/3-1879, gest. Bilthoven 24/6-1964.
4. Pieter Aernout, geb. Assen 20/7-1881, gest. ? .
5. Johan Ferdinand, geb. Haarlem 26/3-1883, gest. vóór 1947. Gehuwd Haarlem 10/12-1912 met Ida Jacoba Holtz, geb. Heemstede 13/6-1887, gest. nà 1947. Hun zoon Aernout Adriaan, geb. Haarlem 1918, huwde Zeist 17/5-1947 met Margaretha Johanna van Paddenburgh, geb. Utrecht 1920.

II,2 Hugo Maurits van der Mersch, geb. Zeist op de "hofstede Heerewegen" 4/3-1849, gest. Zeist 18/10-1916. Was in 1876 2e luitenant bij de Zeister schutterij. Was secretaris van het Waterschap Zeist en idem van de Bisschopswetering. Secretaris-penningmeester van het waterschap de Biltsche en Zeister Grift. Was raadslid van de Zeister gemeenteraad 29/7-1879 tot 22/8-1884 en 21/7-1891 tot 7/9-1909. Was wethouder en ambtenaar burg. stand te Zeist 6/9-1881 tot 22/8-1884 en 5/9-1899 tot 7/9-1909. Was commissaris van de Nutsspaarbank alhier van 1896 tot 1907; bedankte toen en werd in 1907 voorzitter van het Dept. Zeist van de Maatschappij tot Nut van het Algemeen. Woonde ca 1880 in de 1e Dorpsstraat (nu het huis van dokter H. van Loghem). Gehuwd Loenen 2/7-1874 met jkvr. Cornelia Catharina Clifford, geb. Loenen op "Over Holland" 2/8-1851, gest. Zeist 27/10-1916.

Kinderen:

1. Johannes Anthony, geb. Zeist op H. 1/8-1875. Volgt III,1.
2. Henriëtta Sophia Wilhelmina, geb. Zeist op H. 4/8-1876, gest. Zeist op Klein H. 10/10-1962. Ongehuwd.
3. Anthony Hendrik, geb. Zeist 18/11-1877, gest. Zeist 17/6-1962. Ongehuwd.
4. Anthony Frederik, geb. Zeist 18/11-1877, gest. Zeist 1944. Ongehuwd.
5. Herman Albert, geb. Zeist 21/7-1879, gest. Zeist 7/2-1945. Was ca 1905 bestuurslid van de IJsvereeniging "Zeist". Ongehuwd.
6. Aernout Paulus, geb. Zeist 10/8-1880, gest. Zeist 25/2-1887.
7. Benjamin, geb. Zeist 3/2-1885. Volgt III,2.
8. Johanna Adriana, geb. Zeist 6/7-1887, gest. Engeland 1967. Gehuwd Zeist 23/12-1915 met Herbert Corder.

II,3 Christiaan Henderik van der Mersch, geb. Zeist op de "hofstede Heerewegen" 28/2-1852, gest.

Den Haag 13/1-1941. Was ritmeester bij de huzaren. Gehuwd a) Bloemendaal 15/2-1877 met Constantia Abrahamina van Gelder de Neufville, geb. Haarlem op "Mariënbosch" 16/9-1857, gest. vóór 1927. En b) Den Haag 22/4-1927 met Elisabeth Aletta Antoinetta Jacoba Schuurman, geb. Arnhem 28/1-1884, gest. Laren 22/10-1969. Gescheiden 19/1-1939.

Kinderen 1e huwelijk:

1. Jenny Antoinette, geb. Venlo 28/2-1880, gest. Zeist 24/5-1974. Ongehuwd. Was oprichtster, in 1914, van de Zakbijbelbond in Nederland.
2. Sophia Johanna, geb. Leiden 25/9-1882, gest. ? 1939.

III,1 Johannes Anthony van der Mersch, geb. Zeist op de "hofstede Heerewegen" 1/8-1875, gest. Zeist 15/3-1957. Was griffier en later kantonrechter te Ridderkerk, Breda en Zierikzee. Gehuwd Assen 19/4-1917 met jkvr. Josina Petronella de Savornin Lohman, geb. Groningen 9/4-1885, gest. Zeist 3/4-1968.

Kinderen:

1. Hugo Maurits, geb. Zierikzee 17/12-1918. Ongehuwd.
2. Hillegonda Christina Wilhelmina, geb. Zeist op H. 6/3-1921. Gehuwd Zeist 24/8-1945 met Henri Jan Alois de Lanoy Meyer, geb. Dalfsen 1920.
3. Anthony Hendrik, geb. Cothen 29/1-1923. Gehuwd Amersfoort 30/1-1948 met Wiskje Auck baronesse van Heemstra, geboren Rheden 2/8-1922.

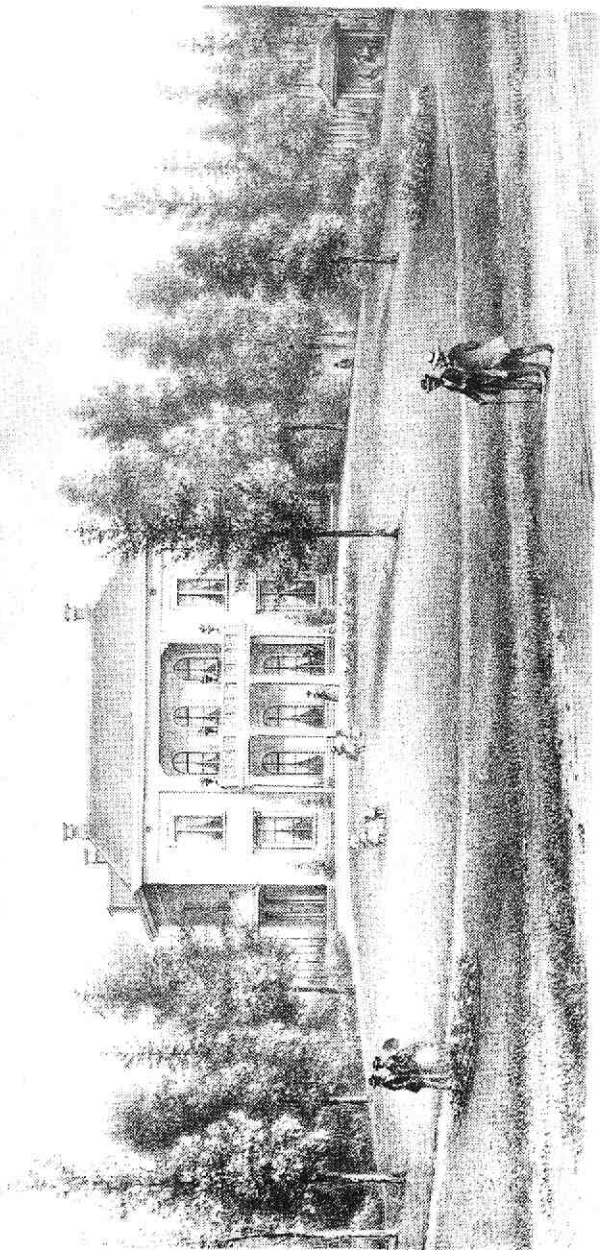
III,2 Benjamin van der Mersch, geb. Zeist op de "Hofstede Heerewegen" 3/2-1885, gest. Zeist op Klein H. 23/10-1961. Was meester in de rechten en behaalde in 1910 zijn doctoraat daarin. Sinds ca 1920 secretaris-penningmeester van het Hoogheemraadschap Amstelland; ook hoogheemraad van het Hoogheemraadschap Zeeburg en Diemersdijk; tijdelijk dijkgraaf

van het Hoogheemraadschap Lekdijk Benedendams en IJsseldam; bestuurslid van de Stichtse Waterschapsbond; voorzitter van de waterschappen in onze omgeving; bekend advocaat en procureur alhier; van de oprichting (in 1922) af van de voormalige Middenstandsbank Zeist n.v. commissaris en vele jaren voorzitter van de Raad van Toezicht van die Bank; eveneens commissaris (1912-1955?) van de Nutsspaarbank alhier, enz. Gehuwd Zeist 15/3-1911 met Maria Johanna Blaauw, geb. Den Haag 21/9-1889. Gescheiden 14/12-1933.

Kinderen:

1. Hugo Maurits, geb. Zeist 17/9-1912, gest. Zeist 15/1-1941.
2. Clara Anna Feyona, geb. Zeist 3/12-1913. Gehuwd Zeist 28/10-1942 met Johan Marius van Daal, geb. Scherpenzeel 1916. Arts.
3. Cornelia Catharina, geb. Zeist 8/2-1917, gest. Goes in 1965. Gehuwd Zeist 30/9-1950 met Piet Switters, geb. Utrecht 1915.
4. Henriëtta Sophia Wilhelmina, geb. Zeist 3/10-1920.
5. Maria Sophia Johanna, geb. Zeist op H. 21/4-1922, gest. Zeist op Kl. H. 8/11-1966. Ongehuwd.

Omtrent de bouwheer Johannes Anthonie (of Anthony) valt nog te vermelden, dat hij de stamhouder van zijn geslacht was, want zijn twee broers stierven ongehuwd en verder waren er nog drie zusters. In Amsterdam was hij kapitein bij de schutterij. Na zijn vestiging te Zeist was hij onder andere omstreeks 1857 lid van de Schoolcommissie. In 1858 diende hij, tezamen met de heren W. Voullaire en G.A. Croockewit, bij de gemeente een verzoek in, nabij de Brouwerij een "gazfabriek" te mogen bouwen. Er werd toen een concessie voor 30 jaren verleend en op 1/10-1859 brandde in Zeist voor het eerst gas-straatverlichting. Verder was J.A. van der Mersch van de oprichting in 1862 af tot zijn dood in 1898 lid van de Raad van Bestuur van de

toen alhier bestaande Verzekeringsbank "Kosmos". Nog ca 1896 was hij, met als mede-vennoten zijn zoon Pieter Arnold en D.J. van Lennep, firmant van een, door zijn vader opgerichte, glasfabriek te Nigtevecht, onder de naam Van der Mersch & Co. In 1883 liet hij "Klein Heerewegen" bouwen en in 1896 het zogenaamde Zwitserse huisje. In 1896 - denkend aan de sterfelijkheid van de mens - kocht hij een grafkelder op onze oude begraafplaats aan de Bergweg (in 1911 door Pieter Arnold tot een dubbele vergroot).

Na al deze - voor de lezer(es) misschien wat dorre - personalia, wordt het tijd, eens aandacht te schenken aan "Heerewegen" zelf. Zoals wij reeds schreven: in 1848 werd het buiten gebouwd onder leiding van architect ? Aiting. Hoe het er twintig jaren later uitzag zien we op de gravure-weergave op pagina 57 13); deze situatie is in ongeveer een eeuw niet veranderd.

Beschreef de voorlopige monumentenlijst het huis als een "eenvoudig gepleisterd landhuis met een terugspringende middenpartij met balcon, daterende uit het midden der 19e eeuw", Van Luttervelt is iets uitvoeriger en vermeldt 14): "Het daarnaast gelegen (nl. naast "Molenbosch", G.) "Heerewegen" is ook op een heuveltje aan een groot half-cirkelvormig gazon opgericht, maar minder door boomen overschaduw. De algeheele witte bepleistering wordt verbroken door groote vensters met spiegelruiten. De drie boogvormige openslaande deuren in het midden herinneren aan Houdringen en Vollenhoven. Een voorbeeld hoe gemakkelijk architecten onder den invloed komen van bouwwerken die zij in de omgeving aanschouwen. Tegen den voorgevel van Heerewegen is een ruime loggia aangebracht met daarboven een balkon. Loggia's, terrassen, waranda's en balkons waren sedert het midden van de 19e eeuw op het platte land de groote mode".

Niet iedereen kon de bouwstijl van die tijd waarderen. Zo schreef de wandelaar-predikant Craandijk, toen hij omstreeks 1880 de Heuvelrug bezocht (15): "En de huizen zijn juist niet het sterkste punt der buitens in deze streek. Ongetwijfeld zijn zij, met hun veranda's en groote spiegelruiten, hoogst aangenaam ter bewoning, maar zij zijn meereendeels wat stijf en eentonig en "portland" of pleisterkalk speelt er een te groote rol".

Naar Driebergen gaande, zag hij "Een nieuwe sierlijke chalet zonder zichtbaren naam (Klein Heerewegen, G.), het grijze huis van Heerewegen, met zijn vijver en zijn van lanen omringde weide,..." Ter verduidelijking van het zojuist geciteerde verwijs ik naar de opmeting van de begane grond van Heerewegen (pag.62) en enige foto's van vóór- en achtergevel. Uit de aangegeven afmetingen blijkt, dat het huis ongeveer 16½ meter breed was (zonder de beide zij-serre's) en circa 12 meter "diep", van voor- tot achterzijde. De hoogte bedroeg omstreeks 10 meter. De ingang van het landhuis bevond zich aan de achterkant, bereikbaar met rijtuig of auto. Boven de uitgebouwde portiek stond in steen de naam "Heerewegen" en het familiewapen gebeiteld (16); uit de grote hal voerden twee eikehouten trappen - zich tot één verenigend - naar de bovenverdieping. In dit trappenhuis (boven de toegangsportiek) was een groot glas-in-lood raam met het familiewapen Van der Mersch. Kelders en keuken strekten zich onder het gehele huis uit. De indruk die het huis en de omgeving op de toeschouwer van het begin van deze eeuw maakte valt te leren uit de volgende woorden (17): "Tegenover 't gezellige Groenoord, ligt voor aan den weg, rondom in eikenbosch genesteld, Klein Heerewegen. Er achter langs gaat de rijweg naar 't groote Heerewegen, dat deftig op zijn heuvel ligt; rondom de krachtige boomgroepen. Een heel mooi plekje is 't Zwitsersch tuinhuis terzijde van de tweede prachtige inrijlaan, waar 't zijn aardig houten dak en zijn vriendelijke ramen naar den weg keert".

Noten:

- [11] R.A. Utrecht; recht. archieven, nr 1257.
Pachter Jan Jansse Lokhorst (die nog 'n broer Cornelis had) was diaken van de Ned. Hervormde (vroeger sprak men van Gereformeerde) Kerk alhier van 31/12-1730 - 4/1-1734. En ouderling van 6/1-1737 - 22/1-1738, toen hij door de kerkeraad werd geschorst (en later ontslagen) uit zijn functie "wegens zijn gepleegde hoererije met zijn meyd Neeltje P....." (Notulen van de Kerkeraad).
Over pachter gesproken. Op pag. 16, eerste alinea, werd medegedeeld, dat Gerrit (van) Odijk de reeds dikwijls vermelde 33 morgen wei- en bouwland pachtte; voordien in huur bij Wouter van Dijck. In een akte van 7/1-1755 vond ik, dat deze Wouter toen voor 6 jaren van de Heer van Zeist huurde - voor f 280,-- 's jaars - een huis met schaareshok en de bewuste 33 morgen. - En uit een akte van boedelscheiding van 23/3-1808 meen ik te mogen opmaken, dat toen pachters waren Jan van den Klooster (zoon van Aart?; zie hiervoor pag. 16) en Barend Camue.
- [12] Zie A.A. Vorsterman van Oyen: "Stam- en Wapenboek van aanzienlijke Nederlandsche Familiën", Groningen dl IIb, 1888; pag. 292-294. En: Nederlands's Patriciaat. Den Haag. dl 8, 1917; pag. 298-303. De familie Van der Mersch, alhier, was zo vriendelijk ook een aantal gegevens te verschaffen.
- [13] P.J. Lutgers: "Gezigten in de omstreken van Utrecht,.....". ? . 1869.
- [14] R. van Luttervelt: "De Stichtsche Lustwariand", Amsterdam, 1949; pag. 158.
- [15] J. Craandijk: "Wandelingen door Nederland". Haarlem, 1888 (3e druk); pag. 188 en 203.
- [16] Het ligt in de bedoeling, deze steen weer in te metselen in de te bouwen bejaardenflat.
- [17] J.W. Kraal: "Nieuwe Groote Gids van Zeist". Zeist, 1907; pag. 99.

Uit de Zeister Weekbode (I)

Ons gemeentelijk archief is in het bezit van een belangrijke bron voor de Zeister historie : de Weekbode voor Zeist, Driebergen en Omstreken. Dit Weekblad gaat terug tot 1864 en heeft enkele tientallen jaren Zeist en omgeving van nieuws voorzien. In het archief bevinden zich alle nummers, netjes in jaargangen gebonden.

De oudste jaargangen zijn maar dunne boekjes van klein formaat. Later wordt het formaat veel groter en verschijnt de Bode meermalen per week. De jaargangen zijn dan hele folianten.

Het eerste nummer is gedateerd 2 januari 1864. De uitgever presenteert het blad met vele keurige en bloemrijke volzinnen, die zo typerend zijn voor deze tijd. Het begin luidt als volgt: "Met het nieuwe jaar iets nieuws! dat is tenminste niet ongepast. Wie kan verlangen dat het altijd bij het oude blijve, al prijzen sommigen het oude, en zien gaarne dat maar zo voortduren; het nieuwe, als het aangenaam zijn mag en nuttig, en, ofschoon niet volstrekt nodig en onmisbaar, toch tijdig en gepast, kan, zo al niet behagen dan toch ook, zelfs bij achtenswaardige vrienden van het oude genade vinden. De uitgever van dit zich nu openend en gaarne bescheiden optredend blad, wenscht dat het voor zijn' Bode zo zijn mag".

In dit eerste nummer wordt een terugblik gegeven op het jaar 1863. Een belangrijk jaar, want er waren overal feesten geweest om het vijftigjarig jubileum van de bevrijding in 1813 te herdenken. Die bevrijding betekende het einde van een langdurige Franse overheersing. Het is merkwaardig, dat juist in 1863 de grondslag werd gelegd voor een nieuwe bezetting, maar nu van Duitse kant. In 1863 was Bismarck plotseling een nieuwe rea-

liteit in Europa geworden. De Pruisen hadden hun leger gereorganiseerd en hun successen in de strijd tegen Denemarken hadden hun overheersende positie in Europa een stap naderbij gebracht. Maar hoe ver lag de rumoerige twintigste eeuw nog verwijderd van ons stille Zeist anno 1864!

De Weekbode was destijds niet goedkoop, 10 cent per nummer en 85 cent per drie maanden. In arme gezinnen zal dit blad wel niet in de bus geworpen zijn. Het was maar gering in omvang, vergeleken met onze moderne dagbladen. De Weekbode telde de volgende rubrieken: hij begon met de officiële berichten, gevolgd door het "staatsnieuws", dat zowel op het buitenland als op Nederland betrekking had. Voor hen, die speciaal het nieuws over Zeist wilden verzamelen, is het gemakkelijk, dat het plaatselijk nieuws altijd vooraan stond. Verder waren er de rubrieken "allerlei, deftiger genoemd verscheidenheden", ingezonden stukken en bekendmakingen van uitgekomen geschriften. Aan het slot kwamen de advertenties.

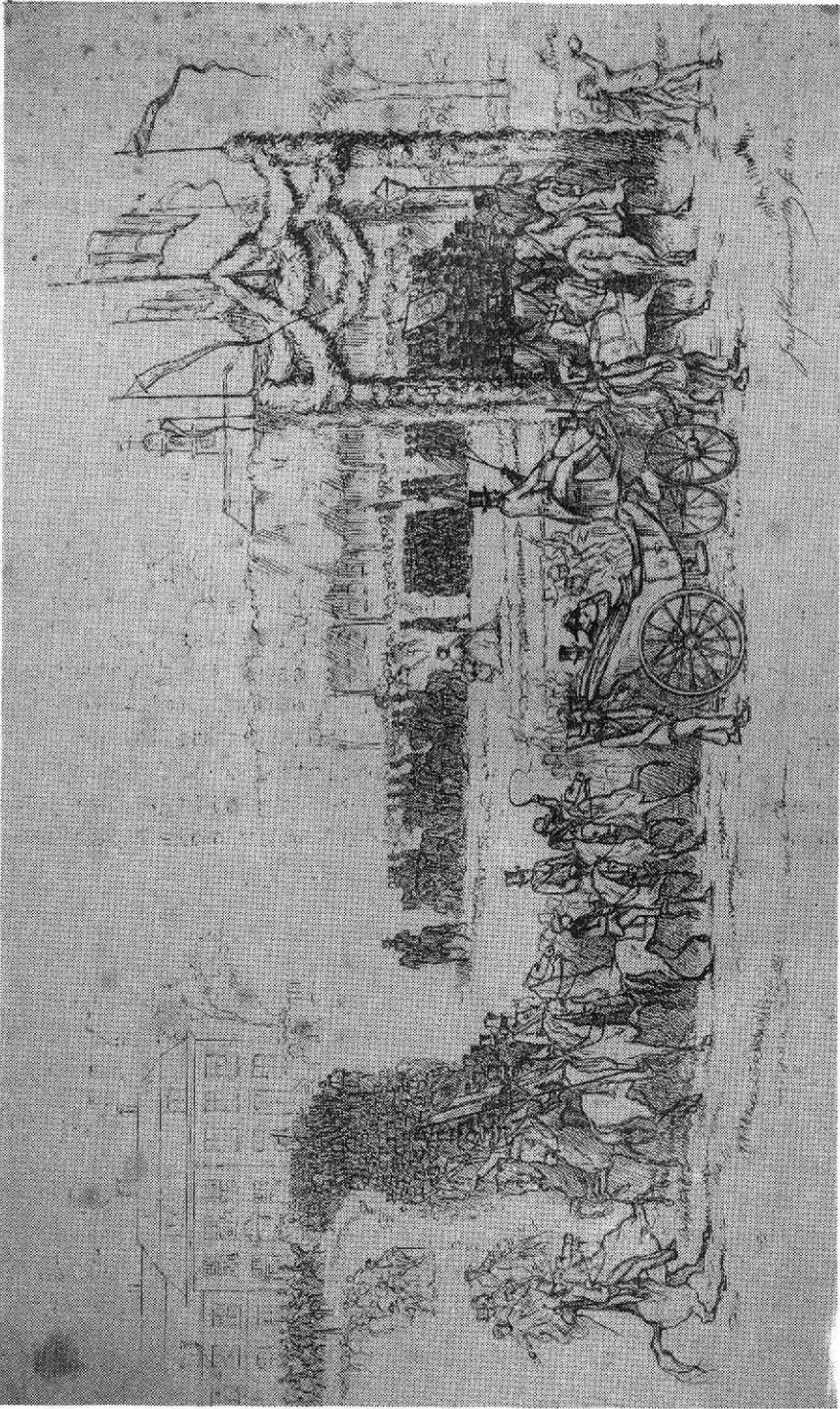
Kan de Weekbode als een belangrijke historische bron worden beschouwd? Minder dan de tegenwoordige bladen. De berichten zijn maar kort, afbeeldingen en foto's van personen, gebouwen of gebeurtenissen ontbreken volkomen. Toch staan er in het blad vele feiten en gebeurtenissen vermeld onder een bepaalde datum. Zo'n datum is erg belangrijk, want daaraan hebben we een punt van houvast voor verder en diepgaander onderzoek. Zo kan men de raadsverslagen van de gemeente Zeist erop naslaan en dan veel nauwkeuriger en gedetailleerder gegevens krijgen van datgene wat men weten wil. Ik heb in alle jaargangen van de Weekbode wel enkele dingen aangetroffen, die ik de moeite waard vond en hoop U in dit artikel en eventuele vervolgen daarvan een en ander te vertellen.

Laat ik beginnen met een overzicht van wat ik uit de eerste jaargang van 1864 noteerde.

Er vonden verkopeningen plaats in de logementen De Zwaan (thans Victoria), en Woud- en Bergoord (waar nu de Gevato staat). Op Wallenburg, de voormalige woonplaats van de Zeister pionier d'Amblé, werd hout geveild. Er was een loterij voor het te bouwen Wees- en Proveniershuis. Er is verder sprake van de Gazfabriek, nog op zijn Frans gespeld. Deze fabriek stond achter het Slot in de buurt van de brouwerij (zo was het althans op de topografische kaart van 1872). De aannemer Meerdink bouwde het Weeshuis voor f 46.992,--. Het zoetwaterkanaal te Suez werd geopend. Er vond een veiling plaats van de "Grote Koppel", een der Zeister boerderijen en gelegen vlak bij het Klompje. De opbrengst was f 43.840,--. Ook "De Hoop" werd geveild, een windkorenmolen, gelegen aan de Heuvel (dat was de Voorheuvel), in volle werking, sterk gebouwd en achtkantig. Een paar jaar later is die molen verbrand. Vlak bij bevond zich één der drie tolleren van Zeist. Die tol aan de Bergweg werd in 1864 verpacht. Tenslotte vindt men in deze jaargang de winterdienst van de diligence-onderneming firma Van Wijk & Co (vier malen per dag van Zeist naar Utrecht v.v.).

Een feest in het Zeist van 1869

Op 26 juli was het 's avonds feest. Burgemeester Huydecoper was voor zes jaar herbenoemd en men wilde hem een serenade brengen. De hele dag hadden uit vele woningen vlaggen gewapperd. Om half negen verenigden zich vele Zeistenaren, een deel van de schutterij en het muziekcors van de rijdende artillerie in de Laan van Beek en Royen, toen nog geheel door stoere bomen beheerst. Hier kregen de burgers, die aan de optocht deel zouden nemen, bandelieren en twee van hen ontvingen vlag-

Feestelijke intocht van burgemeester Jhr W.K. Huydecooper in 1863
(ets van J. Hoevenaer Wzn)

gen, de ene met het wapen van Zeist en de andere met het devies "Hulde aan de burgemeester van Zeist". De voorzitter van de feestcommissie, de heer L.P. van den Broek, sprak een "gepast woord" en men begaf zich, "verrast door eene prachtige Bengaalsche verlichting, in statige optocht, onder het liefelijk spelen van de muziek, begeleid door brandende fakkels en gevolgd door een groote menigte volks, door de Dorpsstraat" naar de woning van de burgemeester, het buitengoed "Den Brink".

Daar stond de burgemeester met zijn echtgenote en in gezelschap van verscheidene autoriteiten in de vestibule gereed om de huldeblijken van de burgerij in ontvangst te nemen. De familie van de burgemeester vertoonde zich voor de opengeschoven ramen. "Op het heerlijk gelegen buiten van Z.E.A. aangekomen, trad de regelingscommissie met de bannierdragers voorwaarts en werd door den Heer L.P. van den Broek eene hartelijke en kernachtige toespraak " tot de burgemeester gericht, welke toespraak door Z.E.A. "op minzame wijze werd beantwoord".

Daarna begaf Jhr Huydecoper zich onder de Zeister burgerij en dankte in gevoelvolle bewoordingen de bevolking voor de betoonde hulde. Nog lange tijd bleef men gezellig op het terrein van het landgoed bijeen, terwijl de muziek speelde, nu en dan Bengaals vuur werd ontstoken en verversingen rondgingen. Eindelijk trok de stoet, nog steeds gevolgd door een grote mensenmenigte, "in genoegelijke stemming af, maakte door Montaubansteeg, over Voor- en Achterheuvel, Hoogen weg, Nooit Gedacht, Jufferstraat, Broeder- en Zusterplein nog een aangename toer en ging, na halt te hebben gehouden in het Rond voor het Logement van den heer Schneider, alwaar door den president der commissie nog woorden van hulde en dank gesproken werden, hoogst bevredigd uiteen. Alles is in de bes-

te orde en zonder ongelukken afgelopen".

In hetzelfde nummer van de Weekbode treffen wij een verslag aan over de zojuist opgerichte schutterij. Maandag om 6 uur in de namiddag werd een bezoek gebracht aan de schietbaan, waar de compagnie door het gemeentebestuur "in oogenschouw werd genomen en na de inspectie tweemaal defileerde". De burgemeester gaf aan de commandant "zijne ingenomenheid over de houding en reeds verkregen oefening der schutters te kennen. De kompanjie zag er zeer net uit. Ten half 8 ure was men in de kom der gemeente teruggekeerd".

Dit was een impressie uit het Zeist van 1869. Ik heb het verslag over de feestelijkheden grotendeels in eigen woorden weergegeven en slechts gedeelten letterlijk geciteerd. Dit verklaart ook het verschil in spelling. De Weekbode is namelijk bij de beschrijving van het feest dermate uitvoerig, waar het details betreft, dat ik het voor de leesbaarheid beter vond niet alles over te nemen.

Voor de niet-kenners van het oude Zeist volgt hier nog een korte toelichting bij de route der feestgangers.

Het dorp was toen nog maar klein. De hele gemeente telde ruim 5000 zielen. Austerlitz was feitelijk de enige buurtschap. Een gedeelte van de bevolking woonde verspreid over de buitens en boerderijen. Zeist zelf lag enigszins ingedrukt tussen het machtige complex van Slot en Broedergemeente en aan de andere kant de zwaar beboste Slotlaan. Het Rond met zijn beide Dorpsstraten was toen nog het centrum van het dorp. Het valt op, dat de feestgangers vooral die straten aandeden, waar de meeste mensen woonden. Zo nam men de vrij eenzame Montaubansteeg om de enige straat te bereiken, die in bevolkingsdichtheid met de oude Zeister dorps-

kern kon wedijveren: de Voorheuvel. Ook de Achterheuvel (thans Emmastraat) was toen al nagenoeg volgebouwd. Tussen beide straten was het terrein destijds hoger dan nu.

De Hogeweg vormde weer een veel stiller gedeelte van het dorp, maar diende om de stoet gelegenheid te geven via Nooitgedacht, slechts aan één kant volgebouwd, de dorpskern weer te bereiken. Het eindpunt van de stoet was het hotel van de heer Schneider, het tegenwoordige Hermitage. Het terrein waarop de schutterij oefende, lag ver buiten de dorpskern in een eenzaam gedeelte ongeveer ter hoogte van de Javalaan en omgeving.

H. Emmer

Uit de Weekbode van 12 april 1902

Naamlijst der Aangeslotenen aan het TELEPHOONNET.

41. Ablaing van Giessenburg (Baron d') „Beukbergen”.
25. Arkel (D. van), Stalhouder, Bestelkantoor S.S.
37. Avis (C.), Boekdrukker, Uitgever „Weekbode”.
24. Blanckenhagen (Mr.), „Kersbergen”.
57. Blarcum (van), „Tallyho-Cottage”.
50. Blooker (J.), „Zandbergen”.
33. Bloemendaal (G.).
34. „Bosclust”, Hôtel in 't Park.
36. Bredenoord, (A. G.), Wijn- en Sigarenhandel.
61. Brink & Harmsen (van den), Aannemers.
56. Bierbrouwerij „'t Haantje”.
9. Bund (W. D. van de)
11. Bunnik, Raadhuis.
23. Clotterbooke Patijn van Kloetings (Mr. J. J.).
14. Coulier (H. H.), Vischhandel en Comestibles.
5. Dunselman (H.), firma de Bruijn, Banketbakker.
38. Dijk (C. G. van), Bloemist, Hofleverancier.
13. Ekdorn (Wed. Jan) Brandstoffen, Verhuizingen.
106. Figi (George H.), Kok en Banketbakker.
10. France (Wed. F. A.), Brandstoffen, Pension.
6. Gastabrick.
7. Gemeentehuis van Zeist.
22. Ginkel (R. van), Vleeschhouwer.
108. Golf-Club (Doornsche).
27. Grothe (Jonkvr. L.), „Neyenheim”.
51. Hardenbroek (Baron van), „Niënhoff,” Bunnik.
3. Iucky & Co., Manufacturen.
2. Kanter (P. J. de), Ingenieur.
30. Klokke (F. H.), Comestibles.

1. Klomp (Th. A.), Tafeldienaar, Photograaf.
20. Klomp (Wed. C.), Modes.
31. Knoppert (J.), Geldersche waren, Comestibles.
15. „Kosmos”, Levensverzekering Maatschappij.
32. Krujtenbrouwer (Mevr. de Wed. J. R. A.)
12. Lee (van der), Stalhouder.
43. Lennep (Mr. F. K. van)
39. Machine fabriek (Zeister)
47. Marwijk Kooy (J. H. van), „Ma Retraite”.
105. Meersch (H. M. van der), „Eikenhof.”
1060. Metelerskamp (J. A.).
34. Muller, Park.
44. Notten (C. van), „Beeklust”.
26. Otto (Vincent), Hôtelhouder.
102. Opperbrandmeester te Zeist.
26. „Parkoord” (Hôtel), Slotlaan.
45. Pauw van Wieldrecht (Jhr. H.).
48. Pestors (Jhr. C. A. de), „Villa Nova”.
101. Politie-Bureau te Zeist.
60. Pijper & Co. (Gebr.), Makelaars.
35. Reenen (Jur. F. van), „Bloemenheuvel”.
103. Repelaer (Jhr.), Park.
62. Riessen (H. W. van), Koloniale- & IJzerwaren.
54. Romondt Vis (Mr. van), „Schoonoord”.
40. Scherpenzeel (C. J. van), Vleeschhouwer.
53. Schols, Hôtel „Woud- en Bergoord”, Driebergen.
42. Schütz & Co., Kruidenierswaren.
21. Schütz & Zn, Zinkwerken.
29. Schneider, (W. K.), „Broeder-Hôtel.”
104. Staatsspoorweg-Station, Zeist-Driebergen.
19. Taets van Amerongen (W. H. Baron).
49. Tets (Douairière van), „Stenia”.
55. Tets (Jhr. G. van).
46. Thissen (M. L. H.)
- 1002 Vinju.
28. Wees & Weiss (G. van).
8. Westphal (K. L.), Vleeschhouwer.
34. Wiederhold (Th.), Hôtelhouder.
4. Zanten & Zoons (van), Taylors.

TELEPHOON TARIEF.

Abonnementsprijs voor aansluiting aan het plaatselijk net	f 45.—
Verhooging voor hen die intercommunaal wenschen te kunnen spreken, zoo de lijn niet langer dan 1500 M. is	5.—
Zoo de lijn van 1500 M. tot 3000 M. is	10.—
Zoo de lijn langer dan 3000 M. is, per 100 M.	0.35

Dienstregeling. (Spoortijd).

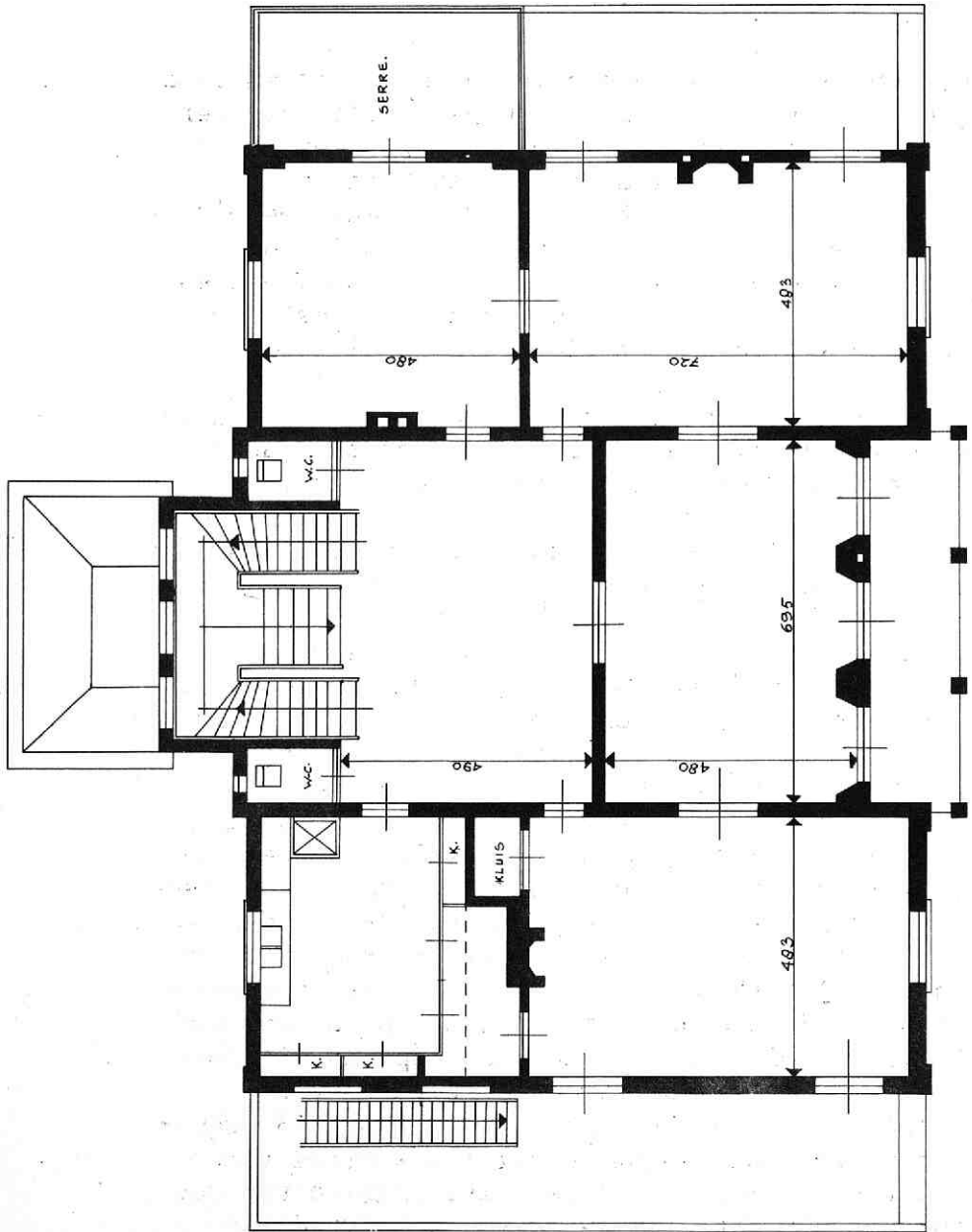
Op werkdagen: van 7.30 v.m. tot 9.30 n.m.
Op Zondagen: van 7.30 v.m. tot 10.30 v.m.

Intercommunaal verkeer.

Op werkdagen: van 7.30 v.m. tot 8.30 n.m.
Zondags geen dienst.

Huize "Heerewegen" (4)

Hoe verliep de geschiedenis van dit huis en landgoed? Nadat tientallen jaren de familie Van der Mersch Heerewegen had bewoond, werd voor notaris A.R. Mennega te Driebergen-Rijsenburg op 29 december 1954 de Stichting "Landgoed Heerewegen" in het leven geroepen door Anthony Hendrik en Henriëtte Sophia Wilhelmina van der Mersch, beiden ongehuwd en wonende Lageweg 4 alhier. Het doel was, de wettige nakomelingen van wijlen Hugo Maurits van der Mersch en jkvr. Cornelia Catharina Clifford te helpen bij opvoeding en/of studie; de mogelijkheid te scheppen tot herstel van gezondheid en ontspanning; eventueel financiële steun te verlenen; de Diaconie van de Hervormde Gemeente Zeist zo mogelijk te steunen. Een bestuur van drie personen zou de Stichting beheren. Nu was vóór 1948 al Heerewegen ingericht tot opleidingsinstituut van de Doopsgezinde Broederschap en voornoemde Stichting had conform een huurovereenkomst betreffende het buiten met het Menno-nite Central Committee. Toen deze huurovereenkomst per ultimo 1962 eindigde, werd besloten om het landgoed - met uitzondering van "Klein-Heerewegen" - te verkopen. In 1963 deed het Verenigd Plastic Verkoopkantoor een bod op een deel van het perceel om er een representatief gebouw en een laboratorium te bouwen. Gelukkig werd een en ander voorkomen, doordat de Zeister gemeenteraad op 18 februari van dat jaar zonder hoofdelijke stemming besloot tot aankoop van dit perceel, kadastraal sectie E no 1212, voor ca f 720.000,--. De transportakte werd op 13 augustus daaraanvolgend opgemaakt ten kantore van notaris J.A. Ringeling te Zeist; het betrof dus het terrein met alle gebouwen, behalve Klein-Heerewegen met naaste omgeving, dat echter bij ontruiming ook gemeente-eigendom zou worden voor

HUIZE HEEREWEGEN

BEGANE GROND

f 50.000,-- plus kosten. De gemeente werd aldus eigenares van 11 ha., 73 aren en 61 centiaren; het park werd opengesteld voor het publiek, maar een klein gedeelte ervan, achter het landhuis, werd per 1 november 1963 verhuurd aan de Ruitersportvereniging " 't Kerckebosch" als manege (tot 1 december 1973).

Wat Klein-Heerewegen (zie de afbeelding op pag. 75), Driebergseweg 9, betreft, dit huis was nog bewoond door mej. M.S.J. van der Mersch, terwijl er sinds 1951 ook het gezin van de heer A. van Leusden verbleef. Genoemde familie verhuisde einde december 1966, nadat op 8 november van dat jaar mej. Van der Mersch was overleden. Op 27 december werd toen de villa bezit van de gemeente en deze gaf het huis in beheer en exploitatie aan de Stichting Centraal Woningbeheer. Bij raadsvoorstel no 21 van 13 februari 1967 werd besloten tot herstelwerk binnens- en buitenshuis à raison van ca f 14.500,--, waarna het gebouw - vroeger de portierswoning - als behuizing ter beschikking werd gesteld van de pas benoemde directeur van onze muziekschool, de heer P. van Boggelen. Deze vertrok in mei 1974 naar elders.

Het vermelden waard is de voormalige tuinmanswoning, Driebergseweg 11a. In verband met dit zogenaamde "Zwitserse huis" moge het volgende, geschreven door Van Luttervelt, worden geciteerd (18): "De vreemde herkomst van dennen en sparren (in deze streek, G.) is nog lang gevoeld. Wanneer zij op glooiende terreinen of aan kronkelende beekjes groeiden, dan waanden de brave Nederlanders zich al gauw in de bergen van Beieren of Zwitserland. Om de illusie te volmaken verreezen dan op die plekken houten "Zwitserse bruggetjes" en "Zwitserse huizen" met breed overstekende daken en donker gekleurde balkons. Een heele Zwit-

sersche mode ontstond allengs. Voorbeelden hiervan op den Utrechtschen heuvelrug zijn de Zwitsersche brug in het bosch van Driebergen, de half houten, half geelgepleisterde tuinmanswoning van Heerewegen, die het opschrift draagt: "1848 Frühe Morgen Keine Sorgen. Gottlob! 1898" (waarmee het huisje in 1898 gedateerd wordt),...." 19). Dit chaletje werd omstreeks 1960 bewoond door de familie F.F. Venekamp en gedurende de laatste tien jaren door de familie Ch.J.L. Muller (zie de afbeelding op pag. 75).

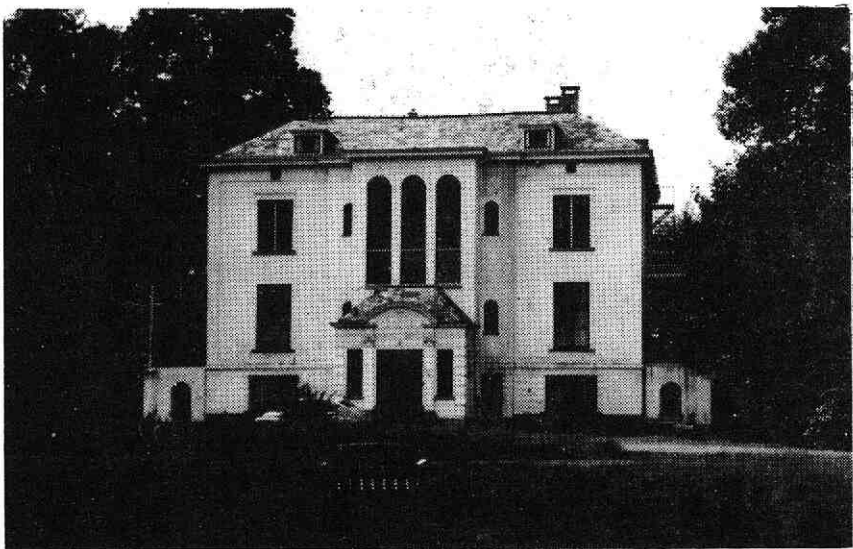
Op het terrein stond ook een koetshuis. Omstreeks 1964 had de gemeente dit gebouw aan het Gasbedrijf Zeist en Omstreken gegeven als opslagruimte voor nieuwe gasfornuizen, en dergelijke. Deze Dienst verliet het gebouw op 1 december 1965; einde december brak er brand in uit, waardoor vooral de kap schade opliep. De Dienst Openbare Werken verzocht toen om die bergruimte, waarmee de raad in juli 1966 accoord ging; de kap zou worden hersteld. Naderhand geraakte het bouwsel meer en meer in verval, totdat het einde 1973 werd gesloopt.

De beide eerstgenoemde gebouwen staan nog op het landgoed Heerewegen. Maar anders liep het met de buitenplaats Heerewegen zelf; een huis met een inhoud van ca 3200 m3 en staande op de Monumentenlijst. Reeds vermeldden wij, dat er een Doopsgezind centrum in werd ondergebracht (uit die jaren dateert de wijziging van de kap door het aanbrenge van een aantal dakkapellen); ook een groepje Hongaarse vluchtelingen kreeg er in 1956 tijdelijk onderdak; en nadien een vijftal gezinnen, zogenaamde "kreppeergevallen" van onze woningnood. Door brandjes in Heerewegen - in de parterre en op de eerste verdieping - daags vóór Kerstmis 1970 en daarna in de nieuwjaarsnacht moesten deze gezinnen naar elders verhuizen. Onderwijl had de gemeente bij besluit no 9650 van 28 december 1966 toestem-

voorzijde

"Heerewegen" omstreeks 1970

achterzijde

ming verleend aan de creatieve Stichting "De Werkschuit" te Zeist, om per 1 januari daaraanvolgend het sousterrain te gebruiken voor haar cursussen. De gemeente herstelde daartoe deze ruimte, gaf een kleine subsidie, zou alles schoon houden en conform werd een huurovereenkomst gesloten. In april 1971 werd echter het gehele gebouw ontruimd en met planken dichtgespijkerd om verdere verwaarlozing en vernieling door "krakers" te voorkomen. Het resultaat was nihil want de vernieling in en buiten het landhuis - van vloeren, deuren, trapleuningen, radiatoren, plafonds, serre's, glas-inlood-raam, diefstal van lood en zink, enzovoort) ging door; zo werd bijvoorbeeld op 28 september 1973 's morgens nog brand gesticht, welke brand behoorlijk schade veroorzaakte.

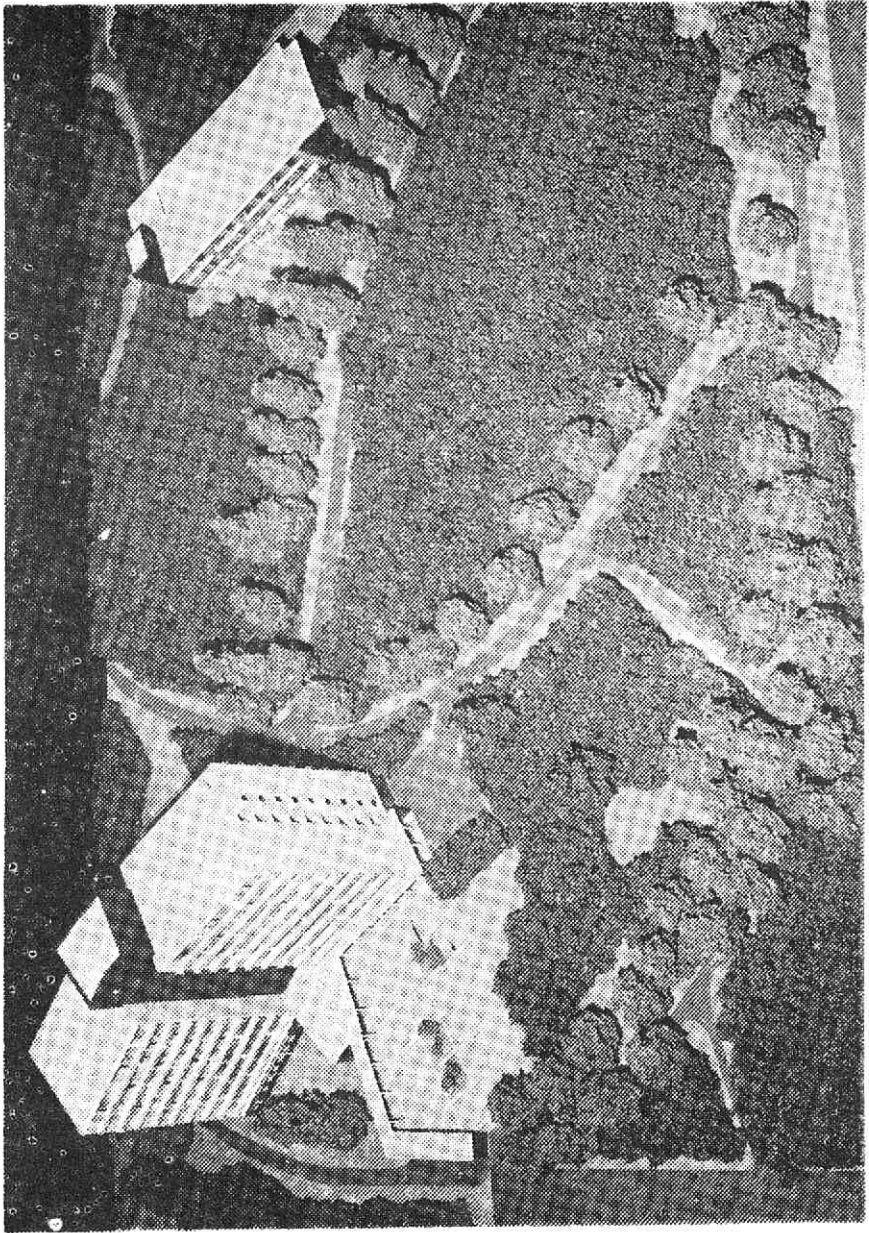
In overleg met de Rijksdienst voor de Monumentenzorg was in 1971 door de gemeente nagegaan, of herstel van Heerewegen nog mogelijk was. Het antwoord luidde bevestigend, maar de kosten - zonder vernieuwing van de parkaanleg - werden in oktober van dat jaar al geschat op f 650.000,-- . Zelfs met subsidies van Rijk en Provincie zou het onze gemeente nog f 338.000,-- kosten. Bij een afschrijvingstermijn van 25 jaren zouden de huurkosten van het gerestaureerde gebouw per jaar dan f 35.000,-- moeten bedragen; daarvoor zouden stellig geen gegadigden zijn te vinden. Er begonnen dan ook stemmen op te gaan om het gebouw maar te slopen, waartegen anderen weer protesteerden, vooral echter vanwege de vrees, dat het waardevolle natuurgebied met de bijzondere begroeiing om het huis schade zou lijden.

Nu had de gemeenteraad al een "plan Molenbosch" (inclusief Heerewegen) aanvaard, inhoudend het bewaren van een parkachtig gebied met de bouw van een tweede gemeentelijk bejaardencentrum.

Zeist. Doopsgezina N-edes Centrum--Gortol

In 1965 reeds werd door het Utrechtse architectenbureau Reitsma, Van Rossum en Brouwer een maquette, plus de nodige tekeningen, voor zulk een centrum gemaakt. De landelijke Ziekenhuiscommissie was het met dit ontwerp niet eens; voor demente bejaarden (die er namelijk ook onderdak zouden krijgen) vond zij de opzet overbodig, te meer daar er in Driebergen al plaats voor 200 van zulke bejaarden was. In 1970 kwam toen een gewijzigd plan ter tafel; er zouden vijf gebouwen komen, namelijk a) 24 bejaardenwoningen voor zelfstandigen, in drie bouwlagen; b) een hoofdgebouw van twee vleugels (keuken, recreatiezaal, administratie, eetzaal, leeshoek, enzovoort, terwijl de 2e t/m de 9e verdieping woonétages bevatte); c) een gebouw met vijf bejaardenkamers en drie logeerkamers; d) de ziekenboeg c.a.; e) het personeelsgebouw. De bouwkosten werden geraamd op f 5.800.000,-- en die van de inrichting op f 1.466.400,--; dus tezamen - met nog enkele andere uitgaven - op circa f 8.000.000,--. De bouw zou geëntameerd worden door de Stichting Huisvesting van Bejaarden Zeist. De houtopstand rond de gebouwen zou zoveel mogelijk worden gespaard. Men taxeerde, dat er 90 personeelsleden voor dit project nodig zouden zijn. Het herziene plan viel niet binnen de woningwetbouw doch in de gesubsidieerde particuliere woningbouw en derhalve schoof de gemeente het project door naar voornoemde Stichting. Maar wegens de temporisering gaf de minister van Volkshuisvesting geen toestemming voor de bouw. In augustus 1972 werd vernomen, dat er toch een contingent voor de bouw beschikbaar kwam, maar dan weer wel in de woningwetsector; dus ging het project weer terug van de Stichting naar de gemeente Zeist. Genoemd architectenbureau had inmiddels het bouwplan opnieuw gewijzigd; er zou (en zal dus) een verzorgingshuis verrijzen met twee vleugels van tien bouwlagen en een derde vleugel van één bouwlaag.

Het te bouwen bejaarden-centrum "Heerewegen".

Dit gebouw heeft dan 164 éénpersoonskamers, 18 tweepersoonskamers, 8 ziekenbedden, 4 logeerbedden en 3 personeelskamers. Apart wordt nog een gebouw met 27 woningen voor bejaarde echtparen neergezet. Een personeelsgebouw komt er dus niet. Zie de afbeelding van de maquette op pag. 77. De totale bouwkosten (op basis 1973) zijn geraamd op f 7.668.219,--, dat wil zeggen dat de pensionprijs per persoon per maand ca f 1.015,-- moet bedragen. In januari 1974 werd door Gedeputeerde Staten van Utrecht goedkeuring verleend tot de bouw van het bejaardencentrum, maar niet - wat men gehoopt had ook er bij te realiseren - voor het verpleegtehuis, waarin onder meer de centrale keuken voor beide tehuizen had moeten komen. Opnieuw was dus overleg nodig tussen Gedeputeerde Staten en onze gemeente.

Hoe stond het intussen met Heerewegen? Reeds op 10 april 1972 had de gemeenteraad een voorstel tot afbraak (no 40) goedgekeurd, doch volgens de Monumentenwet (art. 14, lid 2) moest het ministerie van C.R.M. de sloopvergunning geven. Op 5 mei werd aan het ministerie die vergunning gevraagd. Nu verklaarden zowel de provincie Utrecht (bij schrijven van 11 augustus) als Monumentenzorg (bij brief van 27 oktober) zich tegen de sloop van het vervallen pand.

Aangezien de kosten van een eventuele restauratie ieder jaar omhoog gingen, bleef de gemeente aandringen op slooping van het gebouw. Toen het ministerie van C.R.M. niet tijdig, namelijk vóór 5 mei 1973, reageerde op het sloopingsverzoek van de gemeente, d.w.z. toen de beantwoordingstermijn was verlopen, concludeerde men daaruit, dat tegen de afbraak geen bezwaar bestond. De firma A.J. Winkel, te Houten, ging er mee accoord, voor ca f 10.000,-- Heerewegen en het koetshuis te slopen. Een raadsvoorstel hierover van 26 juli (no 117) werd op 6 augustus daaraanvolgend door de raad goedgekeurd.

terwijl Gedeputeerde Staten van Utrecht er op 12 september mee instemden. Zodat in oktober 1973 met de sloop kon worden begonnen; in november was huize Heerewegen verdwenen.

Het aannemersbedrijf Heijmerink is thans bezig met de bouw van het bejaarden-complex ter plaatse; op 11 juni van dit jaar werd daartoe de eerste spade in de grond gestoken door de 89-jarige dames Hylkema en Reysenbach.

Zo eindigt de geschiedenis van een 125-jaar bestaan hebbend landhuis en zijn bewoners, met hun lief en leed; en begint de geschiedenis van het gelijknamige tehuis voor bejaarden, met hun lief en leed. Het laatste blijft, het eerste - het stenen hulsel - wisselt.

K.W. Galis

Noten:

- (12) Een aanvulling op de genealogie Van der Mersch. Op pag. 53 onder II, 1: Arnold Adriaan stierf Aerdenhout 4/3-1918 en zijn echtgenote jkvr. Anna Maria Wilhelmina Jacoba Backer stierf ook aldaar 27/1-1929 op huize "Westerhoeve".
- (18) R. van Luttervelt: De Stichtsche Lustwarande, Amsterdam, 1949; pag. 144.
- (19) Op pag. 58, regel 6 van boven staat abusievelijk 1896 genoemd.

Bij nader inzien betwijfel ik, of inderdaad het zogenaamde kerkeland van Zeist (zie pag. 15 en 19) opgegaan is in het Heerewegen-perceel. In het oud-archief van onze gemeente - waaraan ook de vorige gegevens zijn ontleend - vond ik, dat op 10 oktober 1720 door de Gereformeerde (=Hervormde) Kerk alhier onder andere werd verkocht 8 morgen bouwland onder Stoetwegen aan de Hoogeweg; het kerkeland derhalve. Aan wie is mij niet bekend; het land kan toen zeer wel bij "De Breul" zijn gevoegd. Terwijl dan het Molenbosch-Heerewegen-areaal (de 33 morgen) het stuk "Preekstoel"-perceel aan de

Molenweg heeft opgeslokt.

De Oude Kerk te Zeist

Op 22 november j.l. werden 's middags in de oostelijke vleugel van het Slot op enigszins feestelijke wijze de eerste exemplaren uitgereikt van "De Oude Kerk te Zeist" (dl I). Dat geschiedde door de voorzitter van de Van de Poll-Stichting, mr dr A.H.H. Stolk, na een inleidend toespraakje, aan de dochters van wijlen de heer H.J. van Eekeren, de auteur van genoemd historisch werk. Daarna ontvingen de overige aanwezigen - namelijk leden van de Raad van Beheer van onze Stichting, vertegenwoordigers van de Kerkvoogdij, fotografen, pers, enz., tezamen ongeveer 30 personen - eveneens een exemplaar van dit boekwerk. Na een korte pauze sprak ds P. Kuyper, mede-auteur, die de totstandkoming van het boekje belichtte en de inhoud ervan resumeerde. Tenslotte dankte ds J. Swijnenburg namens de familie Van Eekeren voor het fraaie werkstuk, waarmee de arbeid van wijlen hun vader/schoonvader alle eer werd aangedaan. Daarmede was het officiële gedeelte beëindigd.

Inderdaad kan de Van de Poll-Stichting, dank zij de medewerking van vele personen (onder andere de gemeentelijke drukkerij), trots zijn op dit mooie boekje, 102 pagina's en 36 afbeeldingen tellend. In de Zeister boekwinkels zal het voor belangstellenden ook te koop zijn.

K.W. G.

Tenslotte: moge 1975 een goed jaar voor U zijn en vergeet niet wat Guido Gezelle schreef:

Verloren is 't gepijnd om aan
den tijd, die immer voort moet gaan
een paal te zetten;
Ja, stelt u maar en schoort u stijf,
g'en zult met al uw leën en lijf,
zijn bane niet beletten.